



# SOMA BERICHTENBLAD



## In dit nummer

- EDITO** **01** OORLOG, AMNESTIE, PUBLIEKSGESCHIEDENIS EN SOMA
- WETENSCHAPPELIJKE ACTIVITEITEN** **05** HERINNERINGEN AAN DE TWEDE WERELDOORLOG IN BELGIË  
**07** CONGRES 'PRIVACY AND SCIENTIFIC RESEARCH'  
**09** SEMINARIE 'ETNISCHE ZUIVERINGEN IN EUROPA IN DE 20ste EEUW'  
**11** COLLOQUIUM 'JUSTICE IN WARTIME AND REVOLUTIONS : EUROPE 1795-1950'  
**12** LUISTEREN NAAR JONGE HISTORICI ...EN NAAR ANDEREN
- INTERNATIONALE SAMENWERKING** **14** 'EUROPEAN HOLOCAUST RESEARCH INFRASTRUCTURE' KOMT OP KRUISSNELHEID  
**17** NETWERK *EUROPEAN COOPERATION WAR STUDIES* OFFICIEEL VAN START  
**19** DUITSE VLUCHTELINGEN TEN TIJDE VAN HET NATIONAAL-SOCIALISME  
**21** DE FRANSTALIGEN IN VLAANDEREN  
**23** DE GROEP SOLVAY IN SPANJE TIJDENS DE BURGEROORLOG
- WETENSCHAPPELIJKE EXPERTISE** **25** 'GEKLEURD VERLEDEN' DOORBREEKT DE STILTE OVER HET OORLOGSVERLEDEN  
**28** HET PROJECT 'NOORD-LIMBURG TIJDENS DE TWEDE WERELDOORLOG'  
**30** DE NIEUWE 'KAZERNE DOSSIN'  
**32** DE VERNIEUWING VAN HET *BASTOGNE HISTORICAL CENTER*  
**34** EEN NIEUW MUSEUM VOOR MILITAIRE GESCHIEDENIS IN BERGEN
- ONDERZOEK** **35** DE MOORD OP JULIEN LAHAUT  
**36** OVERGANGSJUSTITIE NA OORLOG EN DICTATUUR  
**38** STRAFRECHT ALS POLITIEK ?  
**41** HERDENKEN EN TENTOONSTELLEN VAN DE TWEDE WERELDOORLOG IN BELGIË  
**43** DE KOLONIALE GESCHIEDENIS OP HET SOMA
- PUBLICATIES** **47** DE *BEG* : HEDEN EN TOEKOMST  
**49** ANDERE PUBLICATIES
- DOCUMENTATIE** **50** FIKSE UITBREIDING VAN RAADPLEEGBARE GEDIGITALISEERDE COLLECTIES  
**53** DE BESTRAFFING VAN DE COLLABORATIE IN DE BIBLIOTHEEK  
**56** GEZOCHT : FOTO'S OVER DE EERSTE WERELDOORLOG  
**58** AANWINSTEN VAN HET ARCHIEF : TUSSEN VERZET EN CONGO  
**60** DE PERSKNIPSELS
- VRIJWILLIGERS** **61** EEN WERK VOOR OUD EN JONG
- VRIENDEN VAN HET SOMA** **63** HAAST 200 !

# OORLOG, AMNESTIE, PUBLIEKSGESCHIEDENIS EN HET SOMA

Toen een wetenschappelijk medewerkster van het SOMA laatst op de RTBF-televisie deelnam aan een debat over de amnestiekwestie, slaagde de journalist er maar niet in de correcte naam van onze instelling over zijn lippen te krijgen. Op één of andere manier lijkt het of het SOMA gedoemd is voor eens en altijd het 'Centrum Tweede Wereldoorlog' te heten... en van de weeromstuit enkel ook met die oorlog te worden vereenzelvigd. Ter herinnering : het centrum veranderde zijn naam in 1997 in Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij. Ik geef grif toe dat die naam niet echt goed bekt. In ieder geval wou het daarmee aangeven, dat het zich voortaan niet langer uitsluitend om de Tweede Wereldoorlog ging bekommeren. Het SOMA werkt sindsdien gestaag aan de uitbouw van een Belgisch kenniscentrum over de conflicten en oorlogen in de bloedige 20<sup>ste</sup> eeuw. Dat is in academische kringen, in binnen- en buitenland, al geruime tijd gemeen goed geworden. Hoe zich dat het voorbije jaar heeft vertaald in academische en documentaire activiteiten en projecten allerhande, kan u uitgebreid in de 44<sup>ste</sup> aflevering van dit *Berichtenblad* lezen.

Maar sta me toe terug te komen op die identificatie met de Tweede Wereldoorlog. Bij nader inzien is dat wellicht geen toeval. Het blijft namelijk gewoon een vaststelling dat de oorlog 1940-1945 met zijn complexe en vooral emotioneel geladen Belgische gebeurtenissen en zijn al even complexe herinneringen, anno 2011 nog steeds een maatschappelijk gegeven is. Hoezeer sommigen ook zouden wensen dat 'de oorlog' (waarmee dan de Tweede Wereldoorlog wordt bedoeld) een afgesloten hoofdstuk was, de realiteit ziet er anders uit.



Voor die blijvende maatschappelijk-emotioneel-politieke betekenis van de Tweede Wereldoorlog zijn wellicht vele verklaringen te geven. Essentieel is naar mijn aanvoelen dat door te praten over of te denken aan de oorlog, in wezen gepraat of gedacht wordt over vandaag. Dat de manifestaties van sympathie of antipathie, tegenstelling of solidariteit, angst of hoop die onze verscheurde Belgische samenleving vandaag kenmerken, worden geprojecteerd op de oorlogsperiode. Het actueel vertoog over de oorlog leert ons dus heel wat over vandaag, maar heel wat minder over de oorlogsperiode. We moeten inderdaad vaststellen dat op de publieke fora niet echt wordt gedacht aan hoe de dingen zich in 1940-1945 werkelijk

hebben voorgedaan, maar aan mythische voorstellingen allerhande. Opvallend daarbij is dat deze voorstellingen – en dus de wijze waarop dit bezwaard verleden wordt herinnerd – min of meer bij allen in de zelfde richting wijzen : namelijk in het uitvergrooten van de tegenstellingen.

Toen de Senaat in mei van dit jaar een wetsvoorstel over amnestie van het Vlaams Belang in overweging nam, bleek dit eens te meer. Alle mythische duivels over de oorlog werden ontbonden. In het SOMA vonden wij dat wij daarop moesten reageren. Niet om een politiek standpunt te verkondigen, maar om de stem te laten horen van onze wetenschappelijke discipline. De tekst die toen werd verspreid kreeg de titel mee *Het SOMA roept op tot een echt debat over collaboratie en repressie*. Ik maak van deze gelegenheid gebruik om er enkele kernpassages uit te lichten :

“De amnestiekwestie is de laatste twee weken terug van nooit weggeweest. (...) De vele tegenstrijdige en emotionele reacties (...) tonen nog maar eens hoezeer dit na bijna zeventig jaar nog een ‘onverwerkt verleden’ is gebleven. Meer dan ooit worden die reacties bovendien in een communautair interpretatieschema geperst.

Elke historicus die een beetje vertrouwd is met de materie heeft de hele discussie ongetwijfeld met verbazing gevolgd. Deze felle meningsverschillen contrasteren immers sterk met de consensus die al vele jaren bestaat in de Belgische wetenschappelijke wereld over kwesties als collaboratie en repressie. (...) Dit enorme contrast onthult een kloof die gaapt tussen de wetenschappelijke kennis over het onderwerp aan de ene

kant en de ‘publieke opinie’ aan de andere kant. (...) Het wetsvoorstel (4 mei 2011) (...) negeert zowat alles wat over collaboratie en repressie de laatste dertig jaar in België aan fundamenteel wetenschappelijk onderzoek is verricht.

(...) Vandaag is de paradox dat er een enorme publieke aandacht lijkt te bestaan voor de periode van de Tweede Wereldoorlog, vaak via populaire media zoals film en vaak rond het nazisme en de figuur van Adolf Hitler (zie de rel rond Lars von Trier). Maar tegelijk moeten we vaststellen dat de publieke opinie en veel maatschappelijke actoren, en in het bijzonder sommige van onze politici, nauwelijks voorbij de clichématige beeldvorming kijken als het gaat over het eigen Belgische bezettingsverleden. Anno 2011 moeten we vaststellen dat de meeste mensen in België eigenlijk nog altijd niet weten waar de collaboratie om draaide en wat er concreet tijdens en na de bezetting is gebeurd. Foutieve informatie wordt doorgegeven van generatie op generatie en wordt (ook politiek) bewust gecultiveerd.

Het wetenschappelijk onderzoek heeft de bouwstenen van een consensus over het nazisme en andere totalitaire stromingen, over de collaboratie en de bestraffing ervan, al lang aangereikt. Waar het aan ontbreekt, is een doorstroming van de resultaten van het onderzoek, zodat met kennis van zaken een debat kan gevoerd worden door alle betrokken maatschappelijke actoren, wars van mythes en symbolen. Het SOMA pleit dus voor diepgaande debatten en niet voor het soort non-debat van de voorbije weken of voor het stilzwijgen, waar sommigen blijkbaar voor gewonnen zijn.

(...) Het wordt tijd om de kennis die is vergaard over de collaboratie en de repressie in alle openheid te bespreken, zonder taboes maar wel met de nodige wetenschappelijke kennis van zaken. Dit is belangrijk voor het functioneren van onze democratische instellingen en voor de toekomst van ons land. Pas dan maakt een echte verzoening een kans op slagen.“

Ik wil nu even terugkeren naar de belangrijkste vaststelling in dit verhaal : er is dan wel in de loop van de jaren 1970 tot vandaag een geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in België gegroeid die in de kleine wetenschappelijke wereld vrij algemeen wordt aanvaard, in de grote wereld daarbuiten bestaan er vele andere geschiedenissen over diezelfde oorlog. Deze vaststelling is niet nieuw en noopt tot enige nederigheid van de kant van de professionele historici : het historische bewustzijn wordt slechts in zeer geringe mate gevoed door het onderwijs, laat staan door het wetenschappelijke werk van historici. Belangrijker is de eigen ervaring of de familiale herinnering of kennissenkring waarin men vertoeft. En wellicht nog belangrijker is de vandaag zo dominante beeldcultuur waarin de televisie en de film een bepalende rol spelen.

Deze vaststelling m.b.t. het kleine soortelijk gewicht van de wetenschappelijke geschiedschrijving mag echter niet tot de conclusie leiden dat de historici geen inspanningen moeten (blijven) leveren om hun stem te laten horen. De belangstelling voor het verleden in Europa is zeker niet tanende. Veeleer het tegendeel is het geval en die vaststelling geldt zeker voor de geschiedenis van de oorlogen. Wanneer we

kijken naar de erfgoedsector kunnen we de voorbije jaren zelfs van een boom spreken. De eerste aanzetten voor de herdenking van de Eerste Wereldoorlog tussen 2014 en 2018 bevestigen deze tendens.

Ook het SOMA werd het voorbije jaar geconfronteerd met een toegenomen vraag naar projecten die thuis horen onder de algemene noemer 'publieksgerichte projecten'. Het betreft hier immateriële erfgoedprojecten, museale – en publicatieprojecten van zeer verschillende aard. In het verleden is het SOMA er van uitgegaan dat het academisch onderzoek en de documentaire werking de kern van zijn missie uitmaakten en heeft het deze publieksgerichte evenementen als een soort tweederangsactiviteiten gezien of in bepaalde gevallen zelfs helemaal afgestoten. De ervaring met de succesvolle publicatie van de reeks *Steden in oorlog* en de tentoonstelling *Gekleurd verleden* in de Gentse Kunsthall Sint-Pietersabdij hebben hierin echter verandering gebracht. Ze hebben aangetoond hoe belangrijk deze publieksgerichte activiteiten wel kunnen zijn voor de uitstraling van het SOMA en hoe vruchtbaar de wisselwerking ervan is met het onderzoek en de documentatie.

Een van de prioriteiten in het *mission statement* van onze instelling legt de klemtoon op de maatschappelijke betrokkenheid van de projecten. Het zal in de toekomst zo zijn dat de instelling op dit vlak duidelijker proactief zal optreden, al was het maar omdat daaraan duidelijk een maatschappelijke nood bestaat. De projecten met de Kunsthall Sint-Pietersabdij (2012 : Fotograferen in oorlogstijd), de participatie aan de uitbouw van een nieuw militair museum in Bergen, de uitwerking van een museaal project rond de herinrichting van het

*Bastogne Historical Centre* en zeer zeker ook de projecten in het kader van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog (2014-2018) wijzen reeds in die richting. Er zullen er ongetwijfeld nog vele andere volgen.

Om deze evolutie in goede banen te leiden en de toegenomen vraag een aanspreekpunt mee te geven, werd op 1 september 2011 het organigram van het SOMA aangepast. Naast de Afdelingen Academische activiteiten en Documentatie werd een derde Afdeling gecreëerd onder de noemer Afdeling Publieksgeschiedenis. In een zekere zin is deze ingreep complementair met de verschuiving in de voorbije jaren van de academische activiteiten van het SOMA naar het internationale/Europese niveau. Hiermee herwint het SOMA opnieuw zijn evenwicht tussen de rol die het speelt in het Belgische wetenschappelijke vakgebied van de hedendaagse geschiedenis – een binnenlands platform en een poort naar buitenlandse netwerken – en de maatschappelijke rol die het sinds de creatie van het Centrum in 1967/1969 heeft waargenomen.

**Rudi Van Doorlaer**  
Directeur

## EEN LANDSCHAP IN FRAGMENTEN

### Herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog in België, 1945-2010

Behoort de Tweede Wereldoorlog werkelijk tot het verleden? De recente politieke controverse rond amnestie lijkt eerder het tegenovergestelde aan te tonen. Meer dan zestig jaar na de feiten zorgen de fenomenen verzet, collaboratie en naoorlogse repressie nog steeds voor debat. Het feit dat er helemaal geen consensus bestaat over hun betekenis en hun omvang getuigt van de breuken in de Belgische samenleving. Op 29 oktober 2010 organiseerde het SOMA een studiedag over de geschiedenis van die immer onrustige oorlogsherinnering.

Elf sprekers brachten opheldering over de manier waarop er in de publieke ruimte na de Tweede Wereldoorlog tegenstrijdige herinneringen konden ontstaan. De successen en de mislukkingen van de herinnering aan het verzet in Vlaanderen (**Bruno De Wever**) en Wallonië (**Paul Delforge**) werden vergeleken met de levensloop van de semipublieke herdenkingen van de Vlaamse collaboratie (**Frank Seberechts**). Andere uiteenzettingen toonden aan dat er rond eenzelfde emblematische plaats rivaliserende vormen van herinnering konden groeien. Dat gold met name voor het nationaal monument te Breendonk (**Bruno Benvindo**) en de Congresskolom (**Evert Peeters**). Daarbij was de

invulling van veelgebruikte begrippen als 'vaderland' en 'democratie' nooit eenduidig en gaf die dubbelzinnigheid zelfs aanleiding tot onbegrip, conflicten en marginalisering in de schoot van herinneringsgemeenschappen.

Veel aandacht was er ook voor de *long run* van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. De erfenis van de Grote



Oorlog vormde dan ook een van de rode draden doorheen de studiedag. Hetzelfde gold voor de verschillende etappes in de chronologie van de herinnering, van 1945 tot vandaag. Bij de studie van straatnamen (**Chantal Kesteloot**) en de analyse van parlementaire debatten (**Marnix Beyen**) komt zo'n langetermijnperspectief goed tot zijn recht. Beide fenomenen functioneren

Een delegatie van de Nationale Unie der Moeders en Vrouwen van Gefusilleerden en Overleden Politieke Gevangenen, tijdens de jaarlijkse herdenkingen bij het monument voor de Onbekende Soldaat 4.11.1956. (SOMA, nr. 92591)

natuurlijk op een heel eigen manier, maar beide laten toe om na te gaan hoe het conflict in de loop der jaren is benaderd. Het geleidelijke verval van het (sub-) nationaal paradigma heeft er dan weer voor gezorgd dat de Jodenuitroeiing een plek kon veroveren in de collectieve herinnering (**Veerle Vanden Daelen** en **Lieven Saerens**). De Jodenvervolgung bleef na de oorlog lange tijd in de schaduw staan, maar is aan het begin van de 21<sup>ste</sup> eeuw het symbool bij uitstek van barbaarsheid geworden. **Pieter Lagrou** belichtte het recente gebruik en de verspreiding van het Europese model voor herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. Hij wees erop dat het gebruik van zo'n Europees model de veronachtzaming van lokale contexten met zich kan meebrengen. In zijn conclusies omschreef **Martin Conway** de 'Belgische' herinnering aan de bezetting als gedecentraliseerd en verdeeld. Elke sociale groep, inclusief de verliezers van de oorlog, kon zijn eigen versie van het verleden ontwikkelen. Daardoor heeft het herinneringslandschap in België, tot op de dag van vandaag, veel weg van een *patchwork*.

Een deel van de presentaties van de studiedag zal worden opgenomen in een themanummer van het nieuwe *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*.

**Bruno Benvindo**



## INTERNATIONAAL CONGRES 'PRIVACY AND SCIENTIFIC RESEARCH : FROM OBSTRUCTION TO CONSTRUCTION'

In het kader van het Belgische voorzitterschap van de Europese Unie organiseerde de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer (CBPL) op 22 en 23 november 2010 in Brussel een internationaal congres over : 'Privacy and Scientific Research : from Obstruction to Construction'. Het publiek bestond uit medici en historici, juristen en ICT-specialisten die allen geconfronteerd worden met de verwerking van persoonsgegevens. Het congres, dat wat het historische luik betreft, grotendeels door het SOMA werd voorbereid, had als doel de dialoog tussen de gegevensbeschermingsautoriteiten en de wetenschappelijke wereld aan te moedigen en de kwaliteit van de internationale onderzoekspraktijk op het vlak van privacybescherming te verbeteren.

Het congres zocht oplossingen om de privacybescherming in de praktijk van het wetenschappelijk onderzoek te integreren. Twee wetenschapsdomeinen werden uitgekozen : historisch en medisch onderzoek, die beide te maken hebben met de problematiek van privacybescherming. Het congres wou een discussieforum zijn om na te denken over *best practices* in elk van de twee domeinen. Dat gebeurde in de

*tutorials* en de *workshops*. In de plenaire sessies werd de problematiek ingeleid en werden enkele conclusies geformuleerd.

### Tutorials

De eerste dag stonden *tutorials* op het programma. **Günter Bormann** (jurist bij *Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik*), gaf een lezing over de onderzoeksmogelijkheden in de archieven van de veiligheidsdiensten in de landen van het voormalige Oostblok.

**Hannelore Dekeyser**, juriste bij de CBPL, maakte een internationale vergelijking van de wetgevingen over de toegang tot en de verwerking van de gegevens bewaard door de veiligheidsdiensten. Algemeen rijksarchivaris **Karel Velle** sloot de dag af met een lezing over de politiek inzake openbaarheid en privacybescherming in de archiefinstellingen.

Op de *workshops* tijdens de tweede congresdag stond de discussie centraal. Voor het historische luik vonden drie parallelle *workshops* plaats, ingeleid door binnen- en buitenlandse deskundigen. 'Access to judicial data for research



Op de plenaire zitting van 22 november luistert een volle zaal naar de uiteenzetting van juriste Isabelle Vereecken. Ze maakt een internationale vergelijking van de wetgeving die de verwerking van persoonsgegevens voor wetenschappelijk onderzoek regelt. (Foto Vivian Hertz)

*purposes : how do Belgium, France, the Netherlands and Germany deal with post-war legal files ?* werd gemodereerd door **Xavier Rousseaux** (UCL). De *workshop 'Public authority data processing operations for security purposes : to what extent can intelligence data be made available for historical research ? The German and Czech approach'* werd geleid door **Karel Velle** (ARA). *'Privacy : how to reconcile the right to know and the right to forget ? The Spanish discussion'* ten slotte, werd gemodereerd door SOMA-directeur **Rudi Van Doorslaer**. Uit de discussies tijdens de *workshops* werden enkele algemene conclusies geformuleerd voor wetgevers, voor onderzoekers en voor archieven en bewaarinstellingen.

## Rechten en plichten

De algemene conclusie was dat de kloof tussen de rechtsregels en de onderzoekspraktijk nog te groot is. De lidstaten van de Europese Unie zetten de Europese privacyrichtlijn op een verschillende wijze om in het nationale recht, wat het grensoverschrijdend onderzoek bemoeilijkt en belemmert. Het congres gaf aan dat 'vergeten', weliswaar een individuele keuze kan zijn maar nooit een collectief recht mag worden. Het recht om te weten hoeft niet meteen een bestraffend doel te dienen, maar moet vooral het onderzoek mogelijk maken. De toegankelijkheid van gegevens mag zich niet beperken tot historisch onderzoek, ook de journalist heeft recht op vrijheid van informatie.

De onderzoekers werden op hun verantwoordelijkheid gewezen. Ze dienen zich te informeren en te realiseren dat gevoelige persoonlijke informatie een

specifieke behandeling vereist. Verder werd geadviseerd een beveiligingsbeleid uit te werken en inbreuken op de privacy te melden. Om het risico van privacyschending te kunnen beoordelen is standaardisatie nodig. Het congres riep op tot een gemeenschappelijk internationaal beleid voor de openbaarheid van archieven, in het bijzonder tot de private archieven, zodat het argument van de bescherming van de privacy niet misbruikt kan worden. De bewaarinstellingen werden opgeroepen een beleid te ontwikkelen met betrekking tot de inventarisatie en de bescherming van privacygevoelige gegevens.

De CBPL werkt aan een brochure waarin de privacywetgeving op een bevattelijke wijze wordt vertaald naar het historisch onderzoek. Het SOMA verleende ook aan dit initiatief zijn medewerking.

Maarten Demey / Dirk Luyten

## SEMINARIE 'ETNISCHE ZUIVERINGEN IN EUROPA IN DE 20STE EEUW'

Naar aanleiding van het Belgische voorzitterschap van de Raad van de Europese Unie vond op 29 november 2010 het seminarie 'Etnische zuiveringen in Europa in de 20ste eeuw' plaats in de Belgische Senaat. Het seminarie werd bijgewoond door een 150-tal genodigden, waaronder senatoren, onderzoekers en (toekomstige) leerkrachten van de derde graad secundair onderwijs. Initiatiefnemers waren het Platform Democratie en Burgerzin van de Senaat en het SOMA.

Het seminarie werd ingeleid met een voordracht 'Etnische zuiveringen in Europa in de 20ste eeuw' van **Pieter Lagrou** (ULB-CNRS), gevolgd door verschillende *workshops* over de Jodenvervolgung door nazi-Duitsland, de oorlogen in voormalig Joegoslavië, de verdrijving van de Duitsers na de Tweede Wereldoorlog en de Armeense genocide. Na een welkomstwoord door Senator **Jacques Brotchi**, sprak **Rudi Van Doorslaer**, directeur van het SOMA, het halfrond toe. In zijn inleiding gaf hij aan dat het geschiedenisonderwijs een essentiële rol kan spelen bij het overbrengen van democratische waarden. Uit recente studies is immers gebleken dat die overdracht niet probleemloos verloopt. Het is noodzakelijk zich af te vragen waar de oorzaken van dat probleem liggen.

In zijn inleidende uiteenzetting over het thema van de dag wees **Pieter Lagrou** erop

dat etnische minderheden, in de context van natiestaten, in de twintigste eeuw een probleem vormden waar twee verschillende oplossingen voor werden geformuleerd. Enerzijds was er het model van het Verdrag van Versailles, waarbij de creatie van de Volkenbond de rechten van minderheden moest waarborgen. Anderzijds was er het model van het Verdrag van Lausanne, dat de rechten van de meerderheid beschouwde als de oplossing van het probleem. Beide modellen blijven tot vandaag gelden en zorgen voor dilemma's in de conflictresolutie. De Verenigde Naties volgden lange tijd het model van Lausanne, maar sinds het laatste decennium van de twintigste eeuw worden ook de rechten van de etnische minderheden beschermd. Vandaag bevinden we ons op een kantelpunt :

Het talrijk opgekomen publiek in de prestigieuze zaal van de Senaat. (Foto Chantal Kesteloot)



laat diversiteit toe dat homogeniteit wordt nagestreefd? Vlak na de Eerste Wereldoorlog stelden etnische problemen zich hoofdzakelijk in een Europese context. Vandaag overstijgen ze echter ruimschoots de grenzen van het oude continent en manifesteren ze zich sterk in Afrika en Azië. Telkens weer zijn dezelfde vragen aan de orde, en dikwijls genoeg worden de antwoorden gezocht in geweld of de verplaatsing van bevolkingsgroepen.

De prikkelende uiteenzetting van **Pieter Lagrou** werd gevolgd door een debat, gemodereerd door senator **Francis Delperée** en historicus **Vincent Scheltiens** (SOMA). De discussie toonde aan dat er onder leerkrachten een reële behoefte bestaat aan dialoog, niet enkel met de andere taalgemeenschap maar ook met de politieke wereld. Veel deelnemers getuigden over de moeilijkheid om de complexiteit van de realiteit over te brengen op hun leerlingen, maar ook over hun enthousiaste pogingen en hun vaste wil om hun pedagogische doelstellingen te realiseren. Uit de verschillende (en uiteenlopende) reacties bleek ook dat het thema – of toch zeker enkele specifieke aspecten van etnische zuiveringen – bijzonder gevoelig ligt bij bepaalde leerlingen. Zelfcensuur is nooit een goed antwoord op moeilijke vragen. Het nadenken over dergelijke vragen betekent bijgevolg tevens de behandeling van de door bepaalde leerkrachten aangevoelde moeilijkheden bij het aansnijden van deze vragen in van bepaalde klassen.

In de namiddag stonden vijf *workshops* op de agenda. Historica **Laurence Schram**, als archivaris verbonden aan de Kazerne Dossin, en **Dorien Styven**, assistent-archivaris bij dezelfde instelling,

gaven respectievelijk in het Frans en het Nederlands een *workshop* over de Jodenvervolging. **Wichert ten Have**, directeur van het Centrum voor Holocaust- en Genocidestudies van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen en verbonden aan de Universiteit van Amsterdam, animeerde een sessie over de oorlogen in ex-Joegoslavië. De *workshop* van **Georgi Verbeeck** (Universiteit Maastricht en Katholieke Universiteit Leuven) handelde over de verdrijving van Duitsers na de Tweede Wereldoorlog in Oost-Europa. Tot slot modereerde **Mazyar Khoojinian** (*Institut d'études européennes* van de ULB) een gesprek over de Armeense genocide. Alle *workshops* werden met veel interesse bijgewoond door een publiek van leraren dat zichtbaar tevreden was over het initiatief, maar dat ongetwijfeld gehoopt had om over werkinstrumenten te kunnen beschikken die onmiddellijk bruikbaar zijn in de klas.

Het succes van deze dag was een impuls voor het Platform Democratie en Burgerzin van de Senaat en het SOMA om een samenwerking op lange termijn uit te bouwen voor de verbreiding van de burgerzin, waarbij het Platform de verbinding vormt tussen de verschillende gemeenschappen in België en het SOMA de wetenschappelijke onderbouw levert: feitelijke kennis, inzicht in de behandelde fenomenen en kritische informatie over de realiteiten in deze wereld.

**Maarten Demey / Chantal Kesteloot**

# INTERNATIONAAL COLLOQUIUM

## 'JUSTICE IN WARTIME AND REVOLUTIONS : EUROPE 1795-1950'

In het kader van de door het federale wetenschapsbeleid gefinancierde interuniversitaire attractiepool (IUAP) 'Sociopolitieke geschiedenis van de Belgische Justitie' organiseren het SOMA, het *Centre d'Histoire du droit et de la Justice* (UCL) in samenwerking met de *Université Lille III* en de Vrije Universiteit Amsterdam een internationaal colloquium over justitie tijdens oorlogen en revoluties.

Het colloquium vindt plaats in de conferentiezaal van het SOMA van 21 tot 23 september. Meer dan 25 historici uit Noord- Oost en West-Europa voeren er het woord. Centraal staat de vraag naar de impact van oorlogen, bezettingen en revoluties op het justitiële systeem en het justitiële personeel. Meer in het bijzonder wordt gepeild naar het al dan niet blijvende karakter van veranderingen en vernieuwingen die het gevolg waren van oorlogen en revoluties. Oorlogen en revoluties geven tenslotte aanleiding tot het overnemen van praktijken, systemen en modellen uit andere staten of politieke contexten. Deze thema's worden bekeken in een lange termijnperspectief van de Franse Revolutie tot 1950. De twee wereldoorlogen bekleden een prominente plaats, maar naast de Franse Revolutie komen ook de revolutionaire periodes na en tussen beide wereldoorlogen ruimschoots aan bod.

### De zevende fase van de IUAP

Het colloquium zet de kroon op het werk van vijf jaar onderzoek over de geschiedenis van de Justitie in het kader van de zesde fase van de IUAP, waar het SOMA actief bij betrokken was en focust op beide wereldoorlogen. De lopende proefschriften van Mélanie Bost en Lawrence Van Haecke, waarover u elders in dit blad meer kan lezen, zijn er het resultaat van. Samen met de andere partners van het netwerk was het SOMA verheugd te vernemen dat het federale wetenschapsbeleid erin geslaagd is financiële middelen te vinden voor een zevende fase van het IUAP-programma, die in 2012 van start zal gaan. Het netwerk heeft dan ook besloten een project voor te stellen voor de zevende fase, waarbij de relatie tussen bevolking en justitie centraal zal staan. Het SOMA zal zich niet enkel meer toeleggen op de oorlogen, maar ook op de koloniale justitie.

De acta van het colloquium '*Justice in Wartimes and Revolutions*' zullen zo snel mogelijk worden uitgegeven. Momenteel wordt gewerkt aan een themanummer van de *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis over 'Juridische professionals'*. Deze publicatie kwam eveneens tot stand in het kader van de IUAP. Voor de precieze verschijningsdata van deze twee publicaties verwijzen we naar de website van het SOMA [www.cegesoma.be](http://www.cegesoma.be)



Brand van het Brusselse Justitiepaleis, aangestoken door de Duitsers, begin september 1944. (SOMA, verzameling André Cauvin, nr. 137005)

Dirk Luyten

## LUISTEREN NAAR JONGE HISTORICI ...EN NAAR ANDEREN

Wat is het nut van historisch onderzoek als de resultaten geen ruime verspreiding kennen? Het SOMA staat regelmatig stil bij die vraag. Daarom toont het centrum, naast het blijvende belang dat aan fundamenteel onderzoek wordt gehecht, een groeiende interesse voor dat wat vandaag 'publieksgeschiedenis' wordt genoemd. De term, die in diverse universiteiten aan een voorzichtige opmars bezig is, is al geruime tijd in gebruik in de Angelsaksische wereld. Het begrip is stilaan gevestigd in Franstalig Amerika en in Vlaanderen en Nederland, en wordt nu ook geïntroduceerd in Franstalig Europa. Met zijn seminaries en studiedagen die openstaan voor een groot publiek wil het SOMA een bijdrage leveren aan die opkomende 'publieksgeschiedenis'.

Het SOMA verleende ook in 2011 het woord aan **jonge historici**. De 'Studiedagen voor jonge historici' beleefden intussen hun vijfde editie en kunnen nog steeds op een grote interesse van jongeren rekenen. Ter oprissing van het geheugen: het idee achter deze studiedagen is om historici die een goede eindverhandeling hebben afgeleverd de kans te geven om hun onderzoeksresultaten te presenteren aan jonge gediplomeerden van andere universiteiten en andere gevestigde historici, maar eveneens aan een ruimer publiek van geïnteresseerden. Om de

studiedagen de nodige samenhang te geven wordt eerst op zoek gegaan naar een overkoepelend thema, dat wordt geselecteerd op basis van de jaarlijkse 'oogst' van verhandelingen uit alle Belgische vakgroepen Nieuwste Geschiedenis. Die inspanning is telkens weer de moeite waard: ze maakt het mogelijk om de grote onderzoekslijnen en -tendensen op te sporen en te volgen. Welke onderwerpen worden door welke universiteit(en) uitgewerkt? Zijn er opvallende verschillen tussen Franstalige en Nederlandstalige universiteiten of zijn de ongelijkheden te wijten aan andere factoren? Opmerkelijk is ook de evolutie van het type verhandeling. Sinds de Bolognahervorming zijn de Franstalige en de Nederlandstalige universiteiten verschillende richtingen uitgegaan: vijf studiejaar bij de ene, vier jaar bij de andere. Door de hervorming veranderde ook het belang van de eindverhandeling. Desondanks blijven de studiedagen voor jonge historici buitengewoon interessant. De twee studiedagen die dit voorjaar werden georganiseerd, de ene over lokale geschiedenis en de andere over koloniale geschiedenis, hebben dat opnieuw aangetoond.

Onder die noemers, die doelbewust ruim en breed werden gehouden, leverden in totaal een twintigtal jonge historici een bijdrage. Het is onmogelijk om ze allemaal samen te vatten, dus beperken we ons tot enkele vaststellingen. Het valt op hoe populair de beoefening van **lokale geschiedschrijving** is. Sommige

scribenten gingen op een eerder klassieke manier te werk (bijvoorbeeld door de studie van een politieke stroming in een bepaalde regio); anderen verrasten door de boeiende koppeling van lokale geschiedenis aan cultuurgeschiedenis, de geschiedenis van stedelijke conflicten of een genderperspectief. De studie van bepaalde onderwerpen vanuit een lokale invalshoek biedt het voordeel dat men de vinger kan leggen op het essentiële en tegelijk kan trachten om op basis daarvan meer algemene conclusies te formuleren. De lokale onderwerpen verradden dikwijls een empathie van de studenten, die vaak afkomstig waren uit de bestudeerde regio. Die persoonlijke betrokkenheid is een troef, maar kan ook een valstrik blijken omdat het moeilijker kan zijn om de nodige kritische afstand te bewaren. Wat de **koloniale geschiedenis** betreft kunnen we enkel vaststellen dat die op een grote interesse kan blijven rekenen, al richt het onderzoek zich meer en meer op sociale thema's. Oude onderwerpen worden vanuit nieuwe invalshoeken benaderd, waardoor ons beeld van de (Belgische) koloniale en gekoloniseerde samenlevingen, dat nog steeds lacunes vertoont, verder wordt vervolledigd. Deze laatste studiedag werd trouwens georganiseerd in samenwerking met het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika.

Naast de twee studiedagen voor jonge historici organiseerde het SOMA ook de intussen meer dan vertrouwde maandelijkse **seminaries**. Het programma leek dit jaar op een heuse wereldreis die ons van Zuid-Amerika over Israël, Frankrijk en natuurlijk België naar Groot-Brittannië voerde. De internationalisering lijkt meer dan ooit een realiteit in onze instelling. Het lijkt ons wezenlijk om de seminaries meer en meer open te stellen voor

buitenlandse historici. Bepaalde thema's wekten natuurlijk meer interesse op bij het publiek dan andere. De opkomst was groot bij het seminarie van **Avi Schlaim** over de Israëlische kwestie en ook naar de uiteenzetting van **Keith Jeffery** over de geschiedenis van MI6 kwamen aardig wat geïnteresseerden luisteren. De seminaries zijn ook een uitgelezen kans om onderzoek dat intern wordt gevoerd te valoriseren. De publicatie van **Anne Cornet** en **Florence Gillet** over koloniale propagandafotografie leende zich uitstekend voor een seminarie; hetzelfde gold voor het onderzoek van **Carmen Van Praet** over *E. Reitz Uniformwerke*, een tijdens de Tweede Wereldoorlog op Antwerps grondgebied ingeplante Duitse uniformfabriek. Ook enkele recente Belgische publicaties werden voorgesteld. We noemen het onderzoek van **Jan Velaers** over koning Albert I, het onderzoek van **Els Witte** en **Harry Van Velthoven** over het taalconflict in België en de studie van **Frank Seberechts** en **Frans-Jos Verdoofd** over het lot van Belgische collaborateurs na de Tweede Wereldoorlog. Vermelden we ten slotte nog de problematiek van het door de Duitse militaire overheden gevoerde beleid ter handhaving van de orde en de veiligheid in Frankrijk, gepresenteerd door **Gaël Eismann**.

De toegang tot onze seminaries is vrij. Het volledige en geactualiseerde programma is te vinden op onze website. De seminaries beginnen in de loop van september en eindigen doorgaans in mei.

**Chantal Kesteloot**



Reitz, fabriek voor de vervaardiging van Duitse uniformen te Merksem, 21.4.1943. (SOMA, nr. 3427)

## 'EUROPEAN HOLOCAUST RESEARCH INFRASTRUCTURE' KOMT OP KRUISSNELHEID

Het project 'European Holocaust Research Infrastructure' (EHRI), gefinancierd door het zevende kaderprogramma van de Europese Commissie, werd in Brussel gelanceerd in november 2010. Naast een officiële openingsceremonie organiseerden de 20 verschillende werkpakketten korte bijeenkomsten om de deelprojecten op de rails te zetten. Het SOMA is een van de 20 EHRI-partners en verantwoordelijk voor de werkpakketten 3 (*Privacy, access and copyright policies*) en 15 (*Identification & investigation*). Beide werkpakketten hebben respectievelijk in januari-februari (München) en mei (Praag) al een eerste workshop georganiseerd.

### Holocaustbronnen

Een project als EHRI vertrekt natuurlijk niet vanuit het luchtledige. De Holocaust is één van de meest bestudeerde historische gebeurtenissen en ook op het vlak van bronneninfrastructuur is er de voorbije decennia al veel gebeurd. Toch blijft het een moeilijk onderwerp, omdat de Holocaustonderzoeker te maken krijgt met een enorme diversiteit en verspreiding van bronnen. Het samenbrengen van de bestaande infrastructuren en het in kaart brengen van de Europese rijkdom aan archiefmateriaal zal de hoofdtaak van EHRI zijn.

Een van de eerste concrete ijkpunten van het project was de *workshop* die het SOMA organiseerde in het *Institut für*

*Zeitgeschichte*

in München. Op

31 januari en 1

februari kwamen

alle partners van

EHRI bij elkaar om

te discussiëren

over het concept

"Holocaust-

related". Aan welke

thematische en

chronologische

voorwaarden moet

een bron voldoen

om Holocaust-

gerelateerd te zijn ?

En, belangrijker,



EHRI-coördinator Conny Kristel (NIOD) legt de structuur van het project uit tijdens de lanceringsvergadering van EHRI in Brussel op 16 november 2010.



hoe kunnen we die veelheid aan bronnen op een efficiënte manier opsporen en verwerken ?

Werkpakket 15, onder leiding van **Veerle Vanden Daele**, is binnen EHRI verantwoordelijk voor het identificeren van de bronnen en zal zich in een eerste fase vooral concentreren op het oplijsten van archief- en documentatiecentra waar zulke bronnen worden bewaard. Aan de hand van bestaande archiefgidsen, overzichtswerken en documentatieprojecten worden per land lijsten opgesteld van archieven waar Holocaust-bronnen worden bewaard. Deze informatie zal in een latere fase gebruikt worden door andere werkpakketten die zich meer concentreren op hoe de bronnen worden bewaard, wat de criteria zijn voor toegankelijkheid, enz.

## Privacy

Op 23 en 24 mei organiseerde werkpakket 3, onder leiding van **Dirk Luyten**, een *workshop* in Praag over de privacyproblematiek, die voor EHRI een centrale plaats inneemt. Om een goed zicht te krijgen op de problemen die zich kunnen stellen werd een enquête georganiseerd bij de nationale privacycommissies. Privacybescherming wordt geregeld door een Europese richtlijn, die nader wordt uitgewerkt in de nationale wetgevingen. Het toezicht op de naleving ervan is in handen van een speciale commissie in elk land. Deze commissies zijn goed geplaatst om de specifieke problemen in de nationale wetgevingen te detecteren. Om na te gaan hoe archiefinstellingen en documentatiecentra in de praktijk omgaan met de privacywetgeving werd ook een enquête georganiseerd bij de

archief- en documentatiecentra onder de EHRI-partners.

Tijdens de *workshop*, waaraan alle werkpakketten deelnamen, werden de resultaten van de enquêtes gepresenteerd en kregen de aanwezigen de gelegenheid om problemen te signaleren. Doel van de *workshop* was een gemeenschappelijk privacybeleid uit te stippelen, daarom werd voldoende tijd voorzien voor de discussie. Werkpakket 3 zal het nodige doen om EHRI te melden bij de Nederlandse privacycommissie en zal een privacyreglement opstellen dat de gebruikers van EHRI zullen moeten naleven. Het zal nauw samenwerken met werkpakket 15 zodat mogelijke privacyproblemen tijdig gedetecteerd en opgelost kunnen worden. Er wordt een speciale commissie opgericht op het niveau van het projectmanagement met onder meer een gespecialiseerd jurist om erop toe te zien dat de persoonlijke levenssfeer gerespecteerd wordt.

## Toekomstperspectieven

In dit eerste jaar van het project is het identificatiewerk van werkpakket 15 van cruciaal belang. Met werkvergaderingen in Brussel en Israël (*Yad Vashem*) wordt het nog een druk jaar. Tegen eind 2011 worden de eerste (voorlopige) resultaten verspreid binnen het EHRI-consortium. Daarna worden er halfjaarlijkse *updates* bezorgd van deze archieflijsten per land, die worden opgesteld in samenwerking met lokale experts. Verder behoort het tot de taken van werkpakket 15 om selectiecriteria op te stellen voor het al dan niet weerhouden van collecties.

EHRI loopt nog tot en met september 2014. Het identificeren van de bronnen zal dan zeker niet ten einde zijn, maar de onderzoeker en iedere geïnteresseerde zal dan wel de mogelijkheid hebben om op één centrale plaats te zoeken naar archiefmateriaal

in heel Europa (en daarbuiten). Hopelijk zal dit tot een nieuwe dynamiek binnen het onderzoek leiden. Door de internationalisering kunnen oude inzichten worden verfijnd en nieuwe vragen worden gesteld.

Zie ook : [www.ehri-project.eu](http://www.ehri-project.eu).

Hans Boers / Dirk Luyten /  
Veerle Vanden Daele

## **Mondelinge geschiedenis in België : onderzoek en publieksgeschiedenis**

**Studiedag – 18 november 2011 – SOMA/CEGES –  
9u.00/16u.30**

Sinds de jaren 1970 al werd door SOMA systematisch begonnen met het afnemen van interviews met uiteenlopende getuigen van WO II. De collectie bevat nu ruim 1800 opnames. Daarnaast beheert het SOMA 700 opnames van interviews uit uitzendingen over de Tweede Wereldoorlog van RTBF en VRT en 1000 interviews over het dagelijks leven in Wallonië, resultaat van seminars van Jacques Lory aan de UCL.

De Tweede Wereldoorlog en de Holocaust of Shoah, blijven in België belangrijke historische domeinen in de ontwikkeling van de mondelinge geschiedenis. Maar de opening naar andere thema's is al lang een feit. Mondelinge geschiedenis wordt gebruikt voor onderzoek naar lokale geschiedenis, migratiegeschiedenis, de geschiedenis van sociale bewegingen en genderstudies, koloniale en post-koloniale geschiedenis.

Het SOMA wil een bijdrage leveren tot het wetenschappelijk kaderen van deze discipline. Op deze studie- en debatdag besteden we aandacht aan diverse vragen rond mondelinge geschiedenis met gelegenheid tot een brede discussie. Er wordt een eindrapport opgesteld met conclusies en aanbevelingen.

## NETWERK *EUROPEAN COOPERATION ON WAR STUDIES* OFFICIEEL VAN START

Op 17 december 2010 vond in het SOMA de lancering plaats van de *'European Cooperation on War Studies'* (EUCOWAS). Een studiedag voor jonge historici over *'War and Occupation in Europe (19th-20th Centuries)'* was de eerste activiteit van het nieuwe samenwerkingsverband.

EUCOWAS is een internationaal netwerk voor de studie van de Europese bezettings- en oorlogsgeschiedenis sinds de Franse Revolutie en wordt gecoördineerd door het SOMA. EUCOWAS heeft als doelstelling de geschiedenis van Europese gewapende conflicten vanuit een totaal en sociaal-historisch perspectief te benaderen, waarbij oorlogen en bezettingen op lange termijn worden onderzocht. Door de samenwerking tussen internationale partners wordt de traditionele nationale insteek overstege. Het uiteindelijke doel is de uitbouw van een stevig netwerk dat kan dienen als paraplu voor onderzoeks- en onderwijsactiviteiten. Op 17 december 2010 kwamen elf jonge historici uit België, Nederland en Frankrijk hun onderzoek voorstellen. De lezingen werden onderverdeeld in drie secties: *The legacy of occupation, Occupiers and occupied* en *The military*.

De presentaties in de voormiddag waren gewijd aan de politieke, sociale en juridische gevolgen van bezetting en collaboratie. **Lawrence Van Haecke**

(SOMA) gaf een lezing over het justitiële systeem en de beleidsmoeilijkheden rond de repressie van collaboratie na de Tweede Wereldoorlog in België. Vervolgens kregen drie onderzoekers van het NIOD de kans om de resultaten van hun lopende onderzoeksprojecten voor te stellen.

**Helen Grevers** vergeleek het gebruik van geweld tegenover en de internering van politieke delinquenten in België en Nederland en stond ook stil bij hun naoorlogse resocialisatie. **Josje Damsma** onderzocht de interne partijstructuur van de NSB in vijf Nederlandse steden en legde de relatie tussen NSB'ers en de rest van de bevolking bloot. **Ismee Tames** ten slotte gaf een uiteenzetting over de reïntegratie en exclusie van voormalige nationaal-socialistische milieus en hun positie in de Nederlandse samenleving.

De namiddagsessie stond in het teken van bezettings- en militaire geschiedenis.

**Inès Ben Slama** (*Université Lille 3*) bracht in haar uiteenzetting de oorlog van 1870-1871 en *'La Commune'* in de grote steden van het Zuid-Frankrijk naar voor. Aan de hand van deze *cases* kunnen verschillende problematieken naar voor gebracht worden: de vraag naar lokale identiteiten en de mate van nationaal bewustzijn, de vraag naar de (lokale) erfenis van de Franse revolutie, de definitie van bepaalde concepten zoals de notie 'federalisme'... Het interventierecht en de internationale militaire competitie door de Europese grootmachten in het



Eggert Reeder (1894-1959), van 1940 tot 1944 chef van het Duitse militaire bestuur in België, tijdens de Kultuurdagen van de DeVlag te Gent, 6.8.1941. (SOMA, nr. 32667)

oostelijke Middellandse Zee-gebied in de periode 1856-1914 stonden centraal in de lezing van **Jean-Marie Delaroché** (*Université Lille 3*). Eveneens juridisch van insteek was de uiteenzetting van **Mélanie Bost** (SOMA) over de houding van de Belgische magistraten tijdens de Eerste Wereldoorlog.

De dag werd afgesloten met vier presentaties over het militaire. **Mathieu Marly** (*Université Lille 3*) bracht in zijn lezing verschillende redenen aan voor de negatieve beeldvorming en de moeilijkheden inzake rekrutering van Franse onderofficieren op het einde van de 19<sup>de</sup> eeuw. **Tom Simoens** (KMS en Universiteit Gent) besprak de transformatie van de Belgische 1<sup>ste</sup> legerdivisie tijdens de oorlog van 1914-1918. Naast het bieden van inzicht over het hoe en het waarom van militaire modernisering nam Simoens het op voor de métier van 'echte' militaire geschiedschrijving, die de kernactiviteiten van elk leger zou moeten bestuderen : strijd leveren en oorlog voeren. De jonge Gentse onderzoeker **Thomas Du**

**Four** gaf een uiteenzetting over de houding van het Belgische officierenkorps tijdens de Achttiendaagse veldtocht, onderzocht door de Bijzondere Militaire Commissie (1945-1949). Du Four liet het publiek kennismaken met de doelstelling van de commissie, haar methode en haar werking. Tot slot was de lezing van **Laurence Petrone** (Universiteit Gent) gewijd aan een theoretische

benadering van de persoon Eggert Reeder, *Militärverwaltungschef* in België tijdens de Tweede Wereldoorlog.

**Peter Romijn** (NIOD) formuleerde de conclusies van de studiedag. Hij benadrukte het belang van een langetermijn- en een comparatief perspectief inzake oorlogs- en bezettingsonderzoek. EUROWAS kan een reële meerwaarde betekenen voor verder onderzoek over de complexe materies van oorlog en bezetting.

Deze eerste activiteit mag als geslaagd worden beschouwd. Sinds de studiedag werd het netwerk overigens nog uitgebreid met nieuwe partners uit diverse Europese landen en staat er ook voor eind 2011 een studiedag op het programma. Jonge onderzoekers zullen worden uitgenodigd om er hun onderzoeksprojecten over oorlog en bezetting in Europa tijdens de 19<sup>de</sup> en 20<sup>ste</sup> eeuw, in een internationaal perspectief, te komen voorstellen. Meer details hierover zullen in de loop van de herfst op de website [www.cegesoma.be](http://www.cegesoma.be) te vinden zijn.

Maarten Demey / Karel Strobbe

# EXIL IN BELGIË

## Biografieën van Duitse vluchtelingen ten tijde van het nationaal-socialisme

In de herfst van 2010 werd 'Exil in België' gelanceerd, een project dat samen uitgewerkt werd door de *Aktion Sühnezeichen Friedensdienste* (ASF) België en het SOMA. Sindsdien sloofde een groep van negen vrijwilligers zich uit om de biografieën en het parcours van verscheidene Duitse vluchtelingen die na 1933 in België een onderkomen vonden, terug op het spoor te komen. Dat gebeurde op basis van archiefonderzoek en interviews. Tot de zomer van 2011 werd het project gecoördineerd door Myriell Fußer, die een jaar als ASF-vredesvrijwilliger door het SOMA werd aangenomen.

Het project 'Exil in België' begon in december 2010 met een eerste seminarie : 'Das andere Deutschland'. Doelstelling van het seminarie was tot een *status quaestionis* te komen en de verschillende deelnemers van het project met elkaar in contact te brengen. Buiten de sprekers waren aanwezig : ASF vrijwilligers en studenten van de U Gent. **Frank Caestecker** (U Gent), **Gertjan Desmet** (master geschiedenis) en **Gert De Prins** (Algemene Directie Oorlogsslachtoffers) gaven een overzicht van de immigratie van Duitse vluchtelingen naar België (1933-1940), evenals een introductie betreffende het archiefonderzoek.

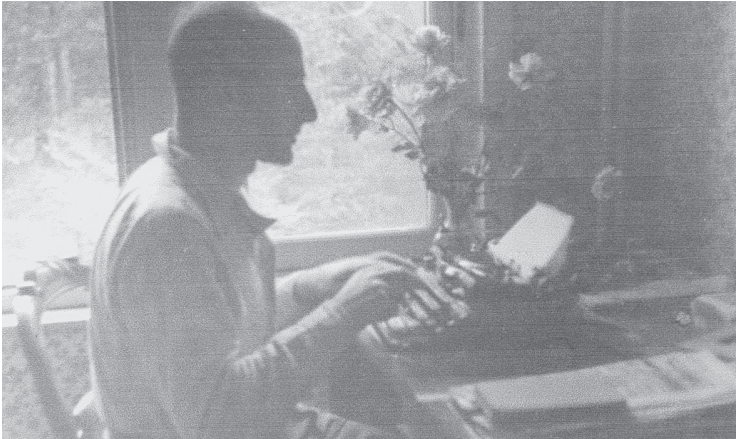
De volgende stap was de keuze van enkele Duitse vluchtelingen op basis van de *Sonderfahndungsliste*, in 1939 door Duitse politionele instanties opgesteld. Eens de keuze gemaakt, was de toegang tot de desbetreffende documenten in de Rijksarchieven de start van het biografisch onderzoek.

Een essentieel aspect van het project was de zwerftocht van de vluchtelingen in kaart te brengen en via interviews de geschiedenis tot leven te wekken. Daarom werden twee werkgroepen gevormd, die elk een specifieke methode volgden.

De eerste werkgroep begon zijn onderzoek met een zoektocht in meerdere archiefbestanden in België en Duitsland. Doel was bijkomende informatie te bekomen over Ernst Goldschmidt, een Jood die in 1933 wegens zijn politieke activiteiten in de KPD in twee concentratiekampen werd opgesloten. Na zijn vrijlating in 1934 vluchtte hij via Amsterdam naar Brussel. Na de Duitse invasie werd hij gearresteerd en opgesloten in verscheidene kampen in Noord-Frankrijk. Na talrijke pogingen slaagde hij erin om naar Zwitserland te vluchten. Na de capitulatie van Duitsland, keerde hij naar België terug.

De tweede groep concentreerde zich op het zoeken naar familieleden van de vluchtelingen, waardoor men interviews kon afnemen en de biografieën

vervolledigen. De vrijwilligers van de ASF slaagden er zo in contact te nemen met Dirk Hespers, zoon van de vluchteling Theodor Hespers, en hem te interviewen. Als lid van verscheidene katholieke anti-



Ernst Goldschmidt (1904-1963) terwijl hij aan het typen is, Zwitserland of België, jaren 1940. (Foto Tom Goldschmidt)

fascistische groepen vluchtte Theo Hespers in 1933 van Duitsland naar Nederland, waar hij zich engageerde in de strijd tegen het nazi-regime. Na de Duitse inval in mei 1940 leefde hij clandestien in België. Hij werd echter gearresteerd en uiteindelijk in Berlijn Plötzensee geëxecuteerd.

Aangezien 'Exil in België' een pilootproject is, werden zijn concrete aanpak en precieze werking pas duidelijk naarmate

het project vorderde. Tegelijkertijd lieten de resultaten van de reeds verzamelde informatie toe om op 19 juli 2011 een eerste voorstelling van het onderzoek te doen in de zetel van de vzw FARO. Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed.

Tijdens die avondvoorstelling hadden de genodigden de kans om het werk van het ASF te ontdekken. Via het project kon kennis worden gemaakt met de geschiedenis van de Duitse vluchtelingen in België tussen 1933 en de bezettingsperiode, via een levendige voorstelling van de bewogen belevenissen van Theodor Hespers en Ernst Goldschmidt. De presentaties werden vervolledigd en ondersteund met een gesprek met Dirk Hespers, die bovendien verzetsliederen vertolkte. Tom, de zoon van Ernst Goldschmidt, was deze avond eveneens aanwezig.

Tot besluit kan men zeggen dat het werk dat dit jaar gerealiseerd werd, veelbelovend is. De verzameling diverse informatie over meerdere vluchtelingen, evenals de gelegde contacten, vormen een goede basis voor de volgende generatie vrijwilligers van de ASF die de ingeslagen weg zullen volgen.

**Myriell Fußer**

# DE FRANSTALIGEN IN VLAANDEREN

## Een Belgisch vraagstuk in internationaal perspectief

Op het einde van de negentiende eeuw waren handel, administratie en onderwijs in de Vlaamse steden overwegend Franstalig. In de jaren 1960 stapte een aantal Franstalige Vlamingen naar het Europese Hof voor de Rechten van de Mens met de klacht dat de Belgische staat hen geen rechten als wettelijke linguïstische minderheid toestond. Hoe kon één van de wereldtalen in minder dan een eeuw haar bevoorrechte positie verliezen? Wat kunnen de vergeefse pogingen van de Franstaligen in Vlaanderen om hun taal te beschermen, ons leren over taalpolitiek in een internationaal perspectief?

Dit project onderzoekt de pogingen van de Franstaligen om, vanaf de jaren 1870 en de eerste Belgische taalwetten, hun taal in het openbaar te behouden. Het onderzoek strekt zich uit tot in de jaren 1970, wanneer de laatste Franstalige kranten werden opgedoekt en het Nederlands verplicht werd in het Vlaamse economische leven. Bij het begin van de twintigste eeuw waren de Franstaligen niet alleen de heersende bevolkingsgroep in Vlaanderen maar vormden tevens de leidende klasse in het land als geheel. Bovendien domineerden ze het culturele landschap: Georges Rodenbach, Emile Verhaeren en Nobelprijswinnaar Maurice Maeterlinck waren allen Franstalige Vlamingen. Deze wereld is volledig verdwenen.

Zowel de Vlaamse beweging en haar strijd voor hervormingen, als de Waalse beweging en haar doorgedreven verzet tegen de tweetaligheid in Wallonië, werden reeds uitvoerig bestudeerd. In vergelijking daarmee zijn de Franstalige Vlamingen onderbelicht gebleven. De beruchte Belgische taalkwestie is vaak als een Vlaams-Waals conflict beschreven. De oorsprong van het conflict kan echter beter worden begrepen als een strijd om de plaats van het Frans in Vlaanderen.

Het Frans in Vlaanderen wordt vanuit drie met elkaar verwante perspectieven benaderd. In de eerste plaats wordt de taalkwestie in Vlaanderen in de context geplaatst van een beweging van elitetaal naar volkstaal in de loop van de negentiende en twintigste eeuw, zoals bijvoorbeeld in de beweging van Duits naar Tsjechisch in Tsjechië of van Zweeds naar Fins in Finland. Ten tweede wordt de discussie over het Frans in Vlaanderen in verband gebracht met de principes van het klassieke liberalisme, die dominant waren in de negentiende eeuw maar vanaf het einde daarvan onder vuur werden genomen door zowel socialisten als christen-democraten. Terwijl Franstaligen in Vlaanderen de vrijheid van taal, van het Frans in administratie en onderwijs verdedigden, beschouwden vele Vlamingen dit als een vrijheid van de gegoede klasse om de zwakken te domineren. Ten derde wordt het Frans in Vlaanderen ingeschakeld in het grotere, internationale

verhaal van het Frans in de wereld. In dezelfde periode toen het Frans in Vlaanderen plaats moest maken voor het Nederlands, verloor het op mondiaal vlak zijn rol ten voordele van het Engels. Op die manier wordt de strijd voor het Frans in Vlaanderen beschouwd als een microkosmos van de wereldwijde strijd om het behoud van een internationale status voor de Franse taal.

De geschiedenis van het Frans in Vlaanderen kent enkele dramatische periodes, zoals de beide wereldoorlogen, de taalstrijd in de universiteiten van Gent en Leuven, en de opeenvolgende staatshervormingen. De argumenten en de organisaties van Franstaligen worden onderzocht, zoals de wens van sommigen om het Frans in Vlaanderen te veralgemenen, of het Frans in administratie, onderwijs en zakenleven te verdedigen. Anderen hadden eerder culturele verzuchtingen in verband met

behoud van het Frans. Er wordt gebruik gemaakt van een breed gamma van bronnen zoals kranten, parlementaire debatten, briefwisseling, polemische pamfletten, verkiezingsdrukwerk en archieven van politieke en andere organisaties.

Het onderzoek, uitgevoerd binnen het stimulerende kader van het SOMA, wordt gefinancierd door de *Pennsylvania State University*, waaraan ondergetekende is verbonden, alsook door een beurs van de *Belgian American Educational Foundation*.

David J. Hensley

De Antwerpse schrijfster Marie Gevers (1883-1975) publiceerde haar volledige oeuvre in het Frans. Ze was zelfs de eerste vrouw die lid werd van de *Académie royale de langue et de littérature françaises de Belgique*. De foto toont haar tijdens haar verkiezing tot lid van de *Académie* op 10.12.1938. (SOMA nr. 40767)





# VREEMDE ECONOMISCHE BELANGEN IN EEN LAND IN OORLOG

## De groep Solvay in Spanje

Van 1936 tot 1939 werd Spanje door een burgeroorlog geteisterd. Nochtans konden er zich toen buitenlandse ondernemingen handhaven. Om de motivaties van die aanwezigheid trachten te begrijpen, bestudeerden we een welbepaalde casus, die van de kalimijn van Suria, een exploitatie van de groep Solvay in Catalonië. Dit onderzoek kon worden gevoerd dankzij een *Quercus*-beurs, uitgereikt door de Regio Extremadura in het kader van het Europees mobiliteitsplan Leonardo Da Vinci. Dit liet ons toe om zes maanden de wetenschappelijke equipe van het SOMA te vervoegen en Belgische archiefbestanden over deze problematiek te prospecteren.

Van in het begin van het conflict wilden de Belgische administratieve kaders van de kalimijn van Suria het land verlaten, net zoals de meeste van hun landgenoten die in Spanje verbleven. Maar ze stootten op talrijke problemen met de republikeinse autoriteiten, aangezien ze de meeste van hun beslissingen moesten rechtvaardigen, in het bijzonder de reden om Spanje te verlaten. De moeilijkheden om naar België terug te keren, waren zo groot dat de consul-generaal van België in Barcelona, Jules Simon, het noodzakelijk achtte om officieel bij de regering van Catalonië en die van de Spaanse Republiek te protesteren. Die complicaties waren niet

specifiek voor Catalonië : Emile Dubois, consul generaal in Bilbao, maakte voor zijn regio melding van dezelfde problemen.

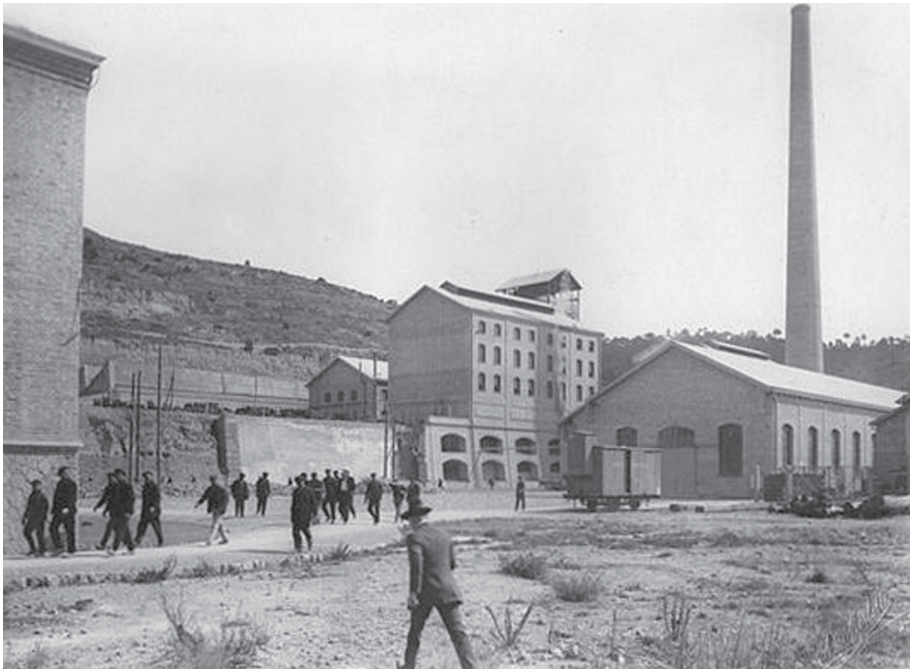
De Belgische kaders verantwoordden hun vertrek door erop te wijzen dat naar hun mening de Spaanse autoriteiten onvoldoende middelen hadden om hen te verdedigen. De reactie van republikeinse autoriteiten daarop was dat de Belgen zo de controle over hun exploitatie waren verloren. Daardoor stond de poort open voor een arbeiderscollectivering, een fenomeen dat toen in Catalonië verbreid was. Aldus stond men tegenover twee fundamenteel verschillende concepten : het anticommunisme tegenover communisme, of anders gesteld orde tegenover revolutie.

Als gevolg van de oprukkende franquistische troepen, verkleinde beetje bij beetje het grondgebied van republikeins Spanje. Welnu, voor België was Spanje een belangrijke bron voor basisgrondstoffen. Het moment was dus aangebroken om langs diplomatieke weg de door de Republikeinen in beslag genomen exploitaties te recupereren. De documenten van de kalimijn van Suria getuigen van de door de leiding van Solvay uitgeoefende druk om de Belgische regering te bewegen gezanten naar Burgos te zenden, met het oog op de erkenning van het franquistische bestuur. Het was een noodzakelijke stap om in die tijden van crisis een kostbare basisgrondstof

voor de Belgische economie te herwinnen. Als zodanig zijn de brieven van Norbert Fonthier, directeur van de kalimijn, bijzonder interessant.

Terwijl de erkenning van de regering van Burgos zeer belangrijk voor de Belgische economie was, had franquistisch Spanje van zijn kant nood aan financiële inkomsten. Op dat moment had Spanje immers een tekort aan kapitaal. Buitenlandse ondernemingen waren dus bijzonder nuttig voor de wederopbouw van een door de oorlog verwoest land. Bij het begin van zijn dictatuur maakte Franco van die strategie gebruik. Onder zijn regime werden alle van nature economische transacties tussen België en Spanje afgesloten op grond van het akkoord dat in april 1939 getekend was door de officiële vertegenwoordiger van Franco in België, de Zulueta.

De kalimijn te Suria in Catalonië tijdens de jaren 1930.  
(Foto Iberpotash)



Vergeet niet hoe in de tweede helft van de jaren 1930 de nazi-dreiging de internationale politiek destabiliseerde en dat dit gebeurde in een wereld die steeds meer polariseerde. De oude vertegenwoordigers van de Spaanse Republiek ervoeren toen dat ze opgegeven werden door de Europese machten. Voor deze laatste was het geruststellender een anti-communistische regering in Spanje te zien, zelfs indien die een dictatuur was, dan een linkse regering, waarvan men connecties met de USSR kon vrezen.

In het kader van de internationale betrekkingen van België tijdens de jaren 1930 is het nuttig en zelfs noodzakelijk om de contacten met Spanje te bestuderen. Het ging hier immers om een land in oorlog, wat een impact had op de situatie van de Belgen die er verbleven. Het onderzoek is ook langs Spaanse zijde belangrijk, want sinds de uitroeping van

de democratie nemen de studies die de Spaanse burgeroorlog behandelen toe en winnen zij aan wetenschappelijkheid. Op die wijze vermindert de franquistische controle op de maatschappij meer en meer, wat aan de culturele wereld toelaat om een steeds meer autonome weg te volgen.

**Verónica Díaz Piñas**

## ‘GEKLEURD VERLEDEN’

### doorbreekt de stilte over het oorlogsverleden

In België, of wellicht beter vooral in Vlaanderen, ligt het verleden van de Tweede Wereldoorlog begraven onder een dikke laag ijs. Daaronder woekert een niet verwerkt verleden, dat al tientallen jaren zijn steentje bijdraagt tot de verkanking van het Belgisch democratisch overleg- en consensusmodel. Dit heeft zich geuit in de wijze waarop de politieke klasse in de loop van de voorbije vijftenzestig jaar aankeek tegen collaboratie, verzet en naoorlogse repressie. België was het enige land in West-Europa waar de herinnering aan het leed dat door de nazi-bezetting was veroorzaakt, werd overschaduwd door wat in de ogen van velen de collaborateurs na de oorlog was aangedaan.

Deze op zijn minst merkwaardige collectieve herinnering, reflecteert hoe vele burgers met de herinnering aan het totalitaire verleden van hun eigen families zijn omgegaan. Wanneer kan vastgesteld worden dat in romans of op televisie dit eigen Vlaamse verleden onontgonnen blijft, dan sluit dit in wezen aan bij het ijs in de harten en geesten van de families die er om welke reden dan ook niet toe kwamen/komen om dit bezwaard verleden te verwerken. Het is een ervaringsverleden gebleven dat van generatie op generatie wordt doorgegeven en bij velen, ook na meer dan een halve eeuw, blijkaar niet

of nauwelijks wordt afgetoetst aan andere meer genuanceerde beelden en verhalen. De individuele ervaring werd zodoende zelden in een breder verleden geplaatst, alsof er geen relatie zou bestaan met de ‘grote’ geschiedenis.

Honderden bezoekers aan de tentoonstelling ‘Gekleurd verleden’ hebben in de telebox hun reacties en commentaren ingesproken. Vele commentaren illustreren hoezeer dat verleden nog doorleeft, en hoe ‘zeer’ het verleden nog doet, ook al wordt er meestal zo zedig Vlaams over gezwezen. Alleen reeds omwille van deze vaststelling is ‘Gekleurd verleden’ een bijzondere tentoonstelling geworden.

Maar eerst even wat informatie over dit merkwaardig initiatief. ‘Gekleurd verleden. Familie in oorlog’ was een productie van de Gentse Kunsthall Sint-Pietersabdij in samenwerking met het Instituut voor Publieksgeschiedenis van de Universiteit Gent (professor **Bruno De Wever**) en het SOMA (waarvoor ikzelf met veel enthousiasme mijn schouders heb gezet onder dit project). Tussen november 2010 en mei 2011 bezochten zo’n goede 30.000 mensen de tentoonstelling en de diverse nevenactiviteiten.

De talrijke perscommentaren bleken unaniem lovend te zijn en zelfs de televisie werd in *prime time* gehaald. Wat mij echter het meest is bijgebleven, zijn de bijna identieke positieve recensies in *Joods actueel* en *‘t Pallieterke*.

Foto van een deel van de tentoonstelling. Rechts de ruimte gewijd aan één van de tien uitgewerkte casussen, die van landbouwer Hubert Van De Castele.

Hiermee gaven zij onbewust aan dat de tentoonstellingsmakers in hun opzet waren geslaagd : de oorlog opnieuw bespreekbaar maken en wie weet misschien wel één centimeter van het ijs laten smelten.

te getuigen over hun wedervaren tijdens de bezetting. Dat hield tevens in dat de makers die keuze niet konden 'inkleuren' met morele oordelen over de daden en gedachten van de getuigen.



De foto toont een qua leeftijd sterk gevarieerd publiek dat met interesse de audiogids beluistert.

Het hele opzet hield in dat een min of meer representatief staal van families moest worden aangezocht om, vanuit het perspectief van de dagen na de bevrijding,

Door bij voorbaat aan te geven wat de tentoonstellingsmakers als goed en fout zagen, opent men geen dialoog, doorbreekt men geen ijskorst. Al even doordacht was de keuze voor een gepersonifieerde inkt in het verleden. We wensten dat de bezoeker zich kon identificeren met de tien getuigen en hun families en de keuzes die zij tijdens de bezetting hadden gemaakt of genoopt waren te maken. Ere wie eer toekomt : de inspiratie voor deze 'familiecocon-aanpak' kwam van de kleine maar fijne tentoonstelling 'Herbes amères' (bittere kruiden, gebruikt in een traditioneel gerecht wanneer de slavernij van het Joodse volk in de Oudheid wordt herdacht) die de URJB (*Union des Progressistes Juifs de Belgique*) had opgebouwd naar aanleiding van zijn vijftigjarige bestaan in 1995. Zo kreeg de bezoeker in 'Gekleurd verleden' tien familiale eilandjes te zien, waar hij via de audiofoon door acteurs meegenomen werd naar hun leefwereld van 1945. Om die verhalen in een breder geheel te plaatsen werden tien historici aangezocht, die je op de tentoonstelling via evenzoveel televisieschermen toespreken. Enkel onder hen – **Lieven**

**Saerens, Hannelore Vandebroek, Rudi Van Doorslaer en Nico Wouters** – behoren of behoorden tot de onderzoeksploeg van het SOMA. De tentoonstelling kreeg

tevens een mooi vormgegeven catalogus mee, waarin zowel de oorspronkelijke getuigenissen als de commentaren van de geschiedkundigen een plaats vonden [Bruno De Wever, Martine Van Asch en Rudi Van Doorslaer (red.), *Gekleurd verleden. Familie in oorlog*, Tielt, Lannoo, 2010, 164 p.].

Het ontbreken van een heldere scheidslijn tussen goed (verzet) en fout (collaboratie), het feit dat deze tentoonstelling niet veroordeelt, maar getuigt met een buikgevoel en vervolgens tracht verklaringen en context aan te reiken, stootte soms op onbegrip of lokte kritische bedenkingen uit. “De curatoren hebben met dit project een moedige gok gewaagd” schreef de directeur van de Stichting Auschwitz. Toch overheerste ook bij de kritische commentatoren de overtuiging dat de tentoonstelling wel degelijk tot nadenken en (kritische) reflectie aanzette [Philippe Mesnard, “Ingekleurd(e) verleden(s)”, in *Sporen. Tijdschrift voor Herinneringseducatie*, nr. 45, april-juni 2011, p. 1-3.].

Het maken – kneden is haast een betere term – van deze tentoonstelling is een uitermate boeiende ervaring geweest. In de lange aanloop naar deze tentoonstelling kwam ook een hechte samenwerking tussen de partners tot stand. Daarbovenop heeft deze tentoonstelling ook het SOMA aangezet tot reflectie over zijn eigen werking. Het gevoelen dat wij als gespecialiseerde historici niet aan de kant kunnen blijven staan wanneer de grote vertaalslag van de contemporaine geschiedenis naar een breder publiek op de maatschappelijke agenda staat, heeft er aan kracht door gewonnen. Dit mondde in september

2011 uit in de creatie van de nieuwe Afdeling Publieksgeschiedenis die zal geleid worden door Chantal Kesteloot (zie ook het Woord vooraf van dit *Berichtenblad*).

Tot slot nog dit : de samenwerking met de Kunsthall Sint-Pietersabdij (Stad Gent) en het Instituut voor Publieksgeschiedenis van de Universiteit Gent wordt verder gezet en wellicht nog geïntensifieerd. Eind 2012 staat een project rond ‘Fotograferen in oorlogstijd’ op het programma, maar dit is slechts een voorproefje voor het grote werk in de jaren daarna.

**Rudi Van Doorslaer**

## HET SOMA IS PARTNER IN HET ERFGOEDPROJECT 'NOORD-LIMBURG TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG'

In het vorige *Berichtenblad* (oktober 2010) werd aangekondigd dat het SOMA als partner betrokken is bij een erfgoedproject over Noord-Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog. Intussen staat het project stevig op de rails. In de loop van mei ging in Lommel een voltijdse projectcoördinator van start, die het project – dat in principe loopt tot eind 2012 – verder uitwerkt. Het SOMA staat sinds januari in voor de wetenschappelijke omkadering.

In het voorjaar van 2010 besloot een tiental Noord-Limburgse gemeentebesturen om de handen in elkaar te slaan bij de ontwikkeling van toekomstige

erfgoedinitiatieven. Dat leidde tot de oprichting van de projectvereniging 'Erfgoed Limburgse Kempen'. De participerende gemeenten zijn Bocholt, Bree, Hamont-Achel, Hechtel-Eksel, Leopoldsburg, Lommel, Meeuwen-Gruitrode, Neerpelt, Overpelt en Peer. Het eerste project waar de vereniging mee naar buiten treedt betreft het oorlogsverleden. Eind vorig jaar werd met succes een subsidieaanvraag ingediend bij de Vlaamse overheid voor het project 'Soldatenlaarzen, chocolade en kauwgom. Globaliseringserfgoed WO II Limburgse Kempen'. De voornaamste doelstelling van het project is na te gaan hoe de Noord-Limburgse bevolking het globale en grensoverschrijdende conflict dat de Tweede Wereldoorlog was, heeft

Arbeidershuis te Lommel dat vernield werd door het geallieerde bombardement van 5 juli 1944.  
(SOMA, collectie Museum Kempenland (Lommel), nr. 27173)



beleefd. Het project wil het erfgoed dat is voortgevloeid uit de Noord-Limburgse oorlogservaring in kaart brengen en ontsluiten voor het grote publiek.

Inhoudelijk ligt de focus op de impact van een 'vreemde', buitenlandse aanwezigheid (Duitse, Joodse, Russische, geallieerde) op een landelijke en vrij behoudsgezinde regio. Veel aandacht gaat uit naar het dagelijkse leven en de ervaringen van vrouwen en kinderen. Ook de naoorlogse herinneringscultuur wordt als inhoudelijke invalshoek meegenomen.

Het project wordt ondersteund door de plaatselijke erfgoedactoren, met name de coördinatoren van het cultuurbeleid, een aantal geschied- en heemkundige kringen en enkele lokale experts. Daarnaast dragen een aantal andere partners, elk met hun specifieke expertise, hun steentje bij. Heemkunde Vlaanderen biedt ondersteuning bij het rekruteren, motiveren en begeleiden van vrijwilligers, en bij het communiceren van de projectresultaten naar de doelgroep. Het Rijksarchief Hasselt zorgt voor begeleiding en expertise op het vlak van de (terbeschikkingstelling van) archiefbronnen. De Universiteit Maastricht heeft zich bereid verklaard om studenten te begeleiden bij hun onderzoek over oorlogsherinnering in de regio Maas-Rijn, waar Noord-Limburg deel van uitmaakt. Het SOMA ten slotte is belast met de algemene wetenschappelijke omkadering van het project en het uitvoeren van een wetenschappelijk vooronderzoek over de brede problematiek 'Noord-Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog'. Het vooronderzoek omvat onder meer een zoekactie naar en een kritische evaluatie van de bestaande literatuur. Ook de relevante archiefbronnen worden in kaart gebracht. Het vooronderzoek zal eind 2011

uitmonden in een rapport, waarin hopelijk enkele suggesties voor verdere onderzoekspistes zullen worden aangebracht.

Vanuit het besef dat de laatste getuigen van de Tweede Wereldoorlog stilaan verdwijnen, omvat het project 'Soldatenlaarzen...' ook een luik mondelinge geschiedenis. De *knowhow* die het SOMA doorheen de jaren heeft opgebouwd over *oral history* zal aangewend worden om een uitgewerkte methodologie aan te reiken. Het SOMA zal ook participeren aan de vorming en begeleiding van de interviewers, het uitschrijven van de diverse thema's en het opstellen van vragenlijsten. Op die manier kunnen het verzamelen, het registreren en het ontsluiten van de getuigenissen op een zo wetenschappelijk mogelijke wijze worden aangepakt.

Het project wil ten slotte ook het 'globaliseringserfgoed' op een vernieuwende manier ontsluiten. In dit kader zal geprobeerd worden om het immaterieel erfgoed (de ervaringen van de gemeenschap) te koppelen aan het roerend erfgoed (relicten die werden meegebracht door de bezetter, de bevrijder...) en het onroerend erfgoed (militaire begraafplaatsen, schuilkelders, oorlogsmonumenten...). Dit alles moet resulteren in een uitnodigende en toegankelijke website die de resultaten van de interviewcampagne, de inventarisatie van het erfgoed en het vooronderzoek op een originele manier weergeeft. Het SOMA zal de gegevens aanreiken voor het globale kader van die website. Mogelijke andere eindproducten, zoals een publicatie, een tentoonstelling, toeristische initiatieven of zelfs een theaterstuk, worden niet uitgesloten.

**Karel Strobbe**

## DE NIEUWE ‘KAZERNE DOSSIN’

Het SOMA en de nieuwe ‘Kazerne Dossin, Memoriaal, Museum en Documentatiecentrum over Holocaust en Mensenrechten’ gaan samenwerken

Naar een nieuw museum. Op 20 oktober 2010 vond in het SOMA een studiedag plaats over de nieuwe Kazerne Dossin, het Holocaustmuseum dat onder leiding van curator **Herman Van Goethem** wordt uitgebouwd. Van Goethem is professor aan de Universiteit van Antwerpen en lid van de wetenschappelijke commissie van het SOMA. De architectuur, scenografie en het historische concept werden aan een 50-tal aanwezige wetenschappers voorgesteld. Het nieuwe museum komt er op initiatief van de Vlaamse regering en zal, als alles goed gaat, in 2012 tegenover de eigenlijke Dossinkazerne te Mechelen verrijzen. Centraal staat het Belgische verhaal van de Jodenvervolging en – deportatie van de jaren 1940-1944, ingebed in een ruimere context van mensenrechten.

Het basisconcept van het ‘Memoriaal, Museum en Documentatiecentrum over Holocaust en Mensenrechten’ is tweeledig. Enerzijds bekijkt men de Belgische casus en de medeplichtigheid van België aan de Jodenvervolging. Anderzijds staan de plaats van het individu en het gewicht van de massa in historisch perspectief centraal. Het laatst genoemde concept vormt de rode draad van de hele tentoonstelling. Door het historische kader

te verlaten wordt er aandacht geschonken aan de collectieve ontsporing van de samenleving en de plaats van het individu in de massa. Het massafenomeen wordt in de tentoonstelling belicht vanuit drie invalshoeken: de daders, de slachtoffers en degenen die hulp boden aan Joden.

In de gepresenteerde Belgische casus komen de reacties van de maatschappelijke actoren ten aanzien van de totalitaire boodschap van nazi-Duitsland aan bod. Tussen 1940 en 1944 discrimineerden de Belgische overheden legaal de Joodse bevolking. Dit droeg bij tot de globaal gewillige houding die werd aangenomen ten aanzien van de door de SS-politie georganiseerde deportatie van 25.835 Joden, voor de overgrote meerderheid vreemdelingen. In januari 1942 maakte de overheid gebruik van de totalitaire context om verregaande initiatieven te nemen tegen de zigeunerbevolking, wat de bezetter toeliet 351 zigeuners te deporteren.

Vertrekkend bij dit historisch kader zal de bezoeker geconfronteerd worden met de hedendaagse context. Het actualiseren van discriminatie in al zijn uitingen wordt één van de kernpunten van het nieuwe museum. Non-discriminatie, een juridisch begrip, is het basisprincipe van waaruit het nieuwe Holocaustmuseum zal vertrekken. Hierop steunen de begrippen herinneringseducatie en mensenrechten (racisme en uitsluiting).



Parallel aan de bouw van het nieuwe museum, wordt de oude Dossinkazerne omgebouwd tot een memoriaal. Door zijn ligging tussen Antwerpen en Brussel werd de 18de eeuwse kazerne een verzamelpunt van waaruit Belgische Joden en zigeuners naar Auschwitz-Birkenau werden gedeporteerd. Het wordt omgevormd tot een herinneringsplek, een *'lieu de mémoire'* van de deportaties.

## Samenwerking met het SOMA

In het verlengde van deze gemeenschappelijke studiedag werd op 1 december 2010 een samenwerkingsovereenkomst afgesloten tussen de Kazerne Dossin en het SOMA. Beide directies waren tot de vaststelling gekomen dat de twee instellingen op een aantal terreinen vergelijkbare initiatieven ontwikkelden. Een combinatie

van de inspanningen kan de beide instellingen versterken. Concreet slaat deze samenwerking op meerdere terreinen. Zo wordt het SOMA vertegenwoordigd in de wetenschappelijke adviesraad van Kazerne Dossin. Ook wordt er regelmatig overleg gepleegd, in het bijzonder met betrekking tot archiefvorming, databeheer, digitalisering en wetenschappelijk onderzoek (bijvoorbeeld met het oog op gemeenschappelijk projectonderzoek en de vertaling hiervan in een output via seminars, publicaties, debatten, e.d.). Afspraken zijn er ook over uitwisseling van informatie over internationale netwerking en aanwezigheid in deze netwerken. Ten slotte zal worden nagegaan in hoeverre het mogelijk is de communicatie, bijvoorbeeld via de respectieve websites, over bepaalde gemeenschappelijke aandachtspunten op elkaar af te stemmen.

**Maarten Demey / Rudi Van Doorslaer**



Curator Herman Van Goethem stelt het plan van het nieuwe museum voor aan de wetenschappelijke wereld tijdens de studiedag van 20 oktober 2010.

## HET SOMA WERKT MEE AAN DE VERNIEUWING VAN HET *BASTOGNE HISTORICAL CENTER*

In 2012 opent het *Bastogne Historical Center*, waarvan het huidige tentoonstellingsconcept teruggaat tot 1976, opnieuw zijn deuren. Het nieuwe museum wil een vaste waarde worden voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. De nieuwe aanpak kiest resoluut voor een langetermijnperspectief. Het chronologische museumparcours begint bij het einde van de Eerste Wereldoorlog en eindigt bij de val van de Berlijnse Muur. Uiteraard blijft de Tweede Wereldoorlog, en meer specifiek het Ardennenoffensief, de museale hoofdbrok uitmaken. Het SOMA werkt actief mee aan de vernieuwing.

Het *Bastogne Historical Center* startte ooit als een privé-initiatief van de verzamelaar Guy Franz Arend. In 1950 opende hij het eerste museum. In dat jaar werd ook het Mardasson-gedenkteken, een imposant monument dat de strijd van de omsingelde Amerikaanse soldaten in Bastogne tijdens de winter van 1944-1945 evoceert, ingehuldigd. In 1976 werd Arends kleine museum verplaatst naar de site van Mardasson, een terrein van de Bastenaakse toeristische dienst, waar een stervormig gebouw werd opgetrokken. In 2000 kocht het stadsbestuur de museale collectie integraal aan. Hoewel men zich altijd sterk bewust is geweest van het toeristische potentieel van het Ardennenoffensief, bleek het museum niet meer volledig te beantwoorden aan de verwachtingen van

het publiek. Het militaire aspect stond in de spotlights, terwijl de ervaringen van de bevolking en de betrokken soldaten maar weinig aandacht kregen. Op puur museaal vlak drong een aanpassing aan de moderne technologische mogelijkheden zich op. Het museum focuste ook heel sterk op de slag zelf, zonder die te kaderen in een brede historische context. Deels uit die bezorgdheid over het gebrek aan een bredere aanpak zette het *Bastogne Historical Center* de tijdelijke tentoonstelling '*J'avais 20 ans en 1945 à Bastogne*' op. Die werd geopend ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van het Ardennenoffensief. Het idee voor een totaal nieuw museumconcept groeide geleidelijk. Er volgde een projectaanvraag in het kader van structurele Europese subsidies.

Het vernieuwingsinitiatief is ambitieus. Het bestaat uit een architecturaal luik enerzijds, dat werd toevertrouwd aan het *Atelier de l'Arbre d'Or*, en een historisch luik anderzijds. De huidige site wordt fors uitgebreid. Bij het oude museumgebouw komt een ruimte om deze benadering te stofferen en de historische gebeurtenissen te plaatsen binnen de lange termijn én in hun volle intensiteit. Het is de bedoeling om het conflict te kaderen in de Belgische geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en in een meer internationaal perspectief. De vernieuwing van het historische luik werd toevertrouwd aan het *Agence Présence (Muséographie et Scénographie)*, verbonden aan het bedrijf *La Prod est dans le Pré*. Het SOMA – in het bijzonder twee leden van de wetenschappelijke equipe,



Zicht op een deel van het huidige Bastogne Historical Center.  
(Foto Chantal Kesteloot)

Alain Colignon en Chantal Kesteloot – staat borg voor de historische omkadering.

Naast historische objecten en documenten zullen drie levensechte scènes een waarheidsgetrouwe weergave van de gebeurtenissen geven. Het nieuwe museum zal veel ruimte en plaats voorzien voor de ervaringen van burgers. Op die manier bewandelt het de weg die reeds was ingeslagen door de bedenkers van de tentoonstelling *'J'avais 20 ans en 1945 à Bastogne'*. Het Mardasson-monument wordt in het nieuwe concept volledig geïntegreerd, waardoor een nauwe band ontstaat tussen gedenkteken en museum – een trend die ook op vele andere plaatsen die aan de Tweede Wereldoorlog herinneren, kan worden vastgesteld.

De rol van het SOMA bestaat erin om het historische luik inhoudelijk in te vullen. Het centrum neemt deel aan de uitwerking van het historisch-thematische parcours en aan een eerste evaluatie van de objecten en andere iconografisch materiaal. De voorbereidende fase werd al gerealiseerd. In een tweede fase start de eigenlijke realisatie. Die aanzienlijke taak bestaat uit de definitieve selectie van de tentoongestelde stukken en documenten,

het maken van de didactische panelen, de redactie van de teksten voor de 'audio-gidsen'. Deze 'audio-gidsen' geven de bezoekers de mogelijkheid om van nabij kennis te maken met de ervaringen van de protagonisten. Vier fictieve personages die het Ardennenoffensief hebben meegemaakt, krijgen het woord: een kind, een Duitse soldaat, een Amerikaanse soldaat en een jonge vrouw. Op deze manier kan de bezoekers zich als het ware 'inleven' in de levensomstandigheden van de voor die regio bijzonder dodelijke wintermaanden. Het opengooien van het militaire conflict naar het geheel van alle protagonisten en het plaatsen ervan in een globaal interpretatief kader is met andere woorden wezenlijk in dit nieuwe museumproject.

Op 24 december 1944 werden 34 mannen uit Bande en omstreken door leden van een Duitse eenheid afgemaakt. Het was een vergelding voor het neerschieten van een aantal Duitse soldaten door verzetslieden op de weg Marche-Bastogne tijdens hun terugtocht in september 1944. De lichamen, waarvan er op de foto enkele te zien zijn, werden pas ontdekt nadat het dorp op 12 januari 1945 door de Britten werd heroverd.  
(SOMA, nr. 272569)

Bovenop de permanente collectie zal het nieuwe museum ook regelmatig tentoonstellingen ontvangen en functioneren als een documentatiecentrum over de Tweede Wereldoorlog. Voorwaar een grote troef voor het kleine Ardeense stadje !

Chantal Kesteloot



## EEN NIEUW MUSEUM VOOR MILITAIRE GESCHIEDENIS IN BERGEN

Het SOMA zoekt getuigenissen en documenten over het leven in Bergen tijdens de twee wereldoorlogen

Het SOMA werkt mee aan het concept voor het toekomstige 'Centre d'interprétation de l'histoire militaire' in Bergen. Het SOMA werd gevraagd om de collecties van het oude stedelijke museum voor militaire geschiedenis aan te vullen. Het nieuwe geheel, dat naar verwachting de deuren zal openen in 2014 in het prachtige gerenoveerde gebouw van de *Machine à eau*, zal onder meer de geschiedenis van de twee wereldoorlogen in Bergen vertellen. Momenteel wordt gewerkt aan het ophalen van alle voorwerpen, documenten en getuigenissen die nuttig kunnen

Bevrijding van het dorp Hyon door de geallieerden in september 1944.  
(SOMA, nr. 29478)



1940-1945.

Hebt u zelf de Tweede Wereldoorlog meegemaakt in de regio Bergen en wenst

u die getuigenis met anderen te delen ? Hebt u brieven, foto's, films, affiches, vlugschriften of andere documenten over de oorlogsjaren in Bergen of omgeving ? Heeft een familielid de Eerste Wereldoorlog meegemaakt en daarover een getuigenis afgelegd en documenten of voorwerpen nagelaten ? We rekenen op uw hulp om deze belangrijke historische gebeurtenissen te illustreren en een beter zicht te krijgen op het dagelijks leven tijdens de bezetting. Aarzel niet om contact met ons op te nemen. Indien u dat wenst kunnen we foto's, documenten of films kopiëren en u de originelen terugbezorgen. We kunnen uw getuigenis op band opnemen.

Voor verdere vragen of mogelijke giften kunt u contact opnemen met **Guillaume Blondeau** ([guillaume.blondeau@cegesoma.be](mailto:guillaume.blondeau@cegesoma.be) of 02/556.92.25). Guillaume Blondeau is een jonge historicus die speciaal door het SOMA werd aangeworven om te werken aan een inventaris van de beschikbare documentatie. Samen met de stad Bergen en het museale team van het architectenbureau Pierre Hebbelinck (bevoegd voor de realisatie), onderzoekt hij hoe die massa aan documentatie geïntegreerd kan worden in het toekomstige museale parcours.

**Guillaume Blondeau /  
Fabrice Maerten**

## DE MOORD OP JULIEN LAHAUT

Het SOMA is op 16 mei gestart met het onderzoek naar de omstandigheden van de moord op Julien Lahaut. Het kreeg die taak al in december 2008 door de Senaat toegewezen, maar de blokkering van federale middelen verhinderde tot nu toe de start van het onderzoek.

Diverse onderzoekers hebben reeds heel wat elementen naar boven gehaald over de moord op de toenmalige voorzitter van de Kommunistische Partij van België Julien Lahaut, Luiks politicus en syndicalist. Het recent heruitgegeven en rijk gestoffeerde boek dat Etienne Verhoeyen en Rudi Van Doorslaer over de zaak-Lahaut in 1985 publiceerden (heruitgave beschikbaar bij het SOMA voor 16 euro, portkosten inbegrepen, in plaats van 19,95 euro in de boekhandel), verdient daarin een bijzondere plaats. De afgelopen jaren waren er bovendien geruchtmakende onthullingen in de media. Toch blijven er nog grote schemerzones bestaan. Vooral over de opdrachtgevers en de motieven van de aanslag, die op 18 augustus 1950 in Seraing plaatsgreep, blijven de vragen tot nu toe onbeantwoord. Ook de mislukking van het gerechtelijk onderzoek vormt een intrigerend vraagstuk, als men weet dat de naam van minstens één dader al zeer snel op de tafel van de onderzoeksrechter belandde.

Het onderzoek kan starten dank zij de subsidie vanwege Jean-Marc Nollet (Ecolo), Franstalig gemeenschapsminister van Onderzoek en de middelen die werden

verworven dankzij een publieke opgroep van europarlementariër Véronique De Keyser (PS). De totale som laat toe om de eerste fase van het onderzoek te starten. Die fase bestaat uit een nauwgezette analyse van het feitelijke verloop van de gebeurtenissen en van het gerechtelijk onderzoek. Ook de manier waarop de gegevens in verband met dat onderzoek het publiek bereikten na het afsluiten van de gerechtelijke enquête, wordt grondig onderzocht.

De studie wordt uitgevoerd door een driekoppige ploeg. Deze wordt geleid door professor **Emmanuel Gerard** in het kader van een samenwerkingsovereenkomst die het SOMA afsloot met de KULeuven. Gerard was eerder betrokken bij het parlementair onderzoek naar de moord op Patrice Lumumba. Deze ploeg bestaat verder uit twee onderzoekers die door het SOMA werden aangeworven, dr. **Widukind De Ridder** en dr. **Françoise Muller**.

Federaal minister van Wetenschapsbeleid, Sabine Laruelle (MR), is blij met de lancering van het project. Ze steunde in 2009 de aanvraag voor het onderzoek, maar kon dat wegens financiële moeilijkheden niet concretiseren.

Hopelijk worden ook de middelen voor de tweede fase van het onderzoek toegekend. Die fase is essentieel en handelt specifiek over de personen die van nabij of veraf bij de moord betrokken waren, zonder effectief de daders te zijn.

**Emmanuel Gerard**



19 augustus 1950 : Julien Lahaut opgebaard na de moord.  
(Foto La Meuse)

# OVERGANGSJUSTITIE NA OORLOG EN DICTATUUR

## Lessen uit de Europese ervaringen (1945-2000)

Het SOMA en de Dienst Vredesopbouw van de FOD Buitenlandse Zaken coördineren samen dit ambitieus internationaal project. De twee belangrijkste acties zijn de organisatie van een Europese *workshop* en een breed internationaal symposium in 2012, waarvan de resultaten worden gebundeld in een viertalig eindrapport (Engels, Duits, Frans, Spaans). De taal die tijdens het project wordt gebruikt (*workshop* en symposium) is Engels.

Het SOMA zorgt voor de inhoudelijke en praktische coördinatie. We werken hiervoor nauw samen met de vermaarde socioloog **Luc Huyse**, tevens de initiator van het project. Huyse onderzoekt al jaren deze overgangsprocessen, onder meer in Afrika. Hij publiceerde hierover onder meer het vlot leesbare standaardwerk *'Alles gaat voorbij, behalve het verleden'* (2006). De projectverantwoordelijke in het SOMA is dr. **Nico Wouters**.

Het centrale thema van dit project is de rol die zogenaamde overgangsjustitie (*'transitional justice'*) kan spelen in verwerkingsprocessen na een periode van (burger-)oorlog, bezetting of dictatuur. Dit is een actueel thema.

Vandaag worstelen veel landen in Afrika, Azië en Latijns-Amerika met de verwerking van een dergelijk traumatisch verleden. Europa heeft gelijkaardige ervaringen : hetzij in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog en de (Duitse) bezettingen, de overgang van een dictatuur naar een democratie (Spanje, Portugal, Griekenland), of de overgang na de val van het communisme (1989). Europa bouwde na 1945 veel praktijkervaring en kennis op over justitiële processen in de overgang naar een democratische, 'post-conflict samenleving'. Vooral biedt de Europese casus het voordeel van de lange termijn impact van deze beleidsmaatregelen. Deze langere termijn, over diverse generaties heen, is een essentieel aandachtspunt van dit project.

Tien Europese experts schrijven voor hun respectieve landen hierover een rapport. Deze rapporten worden besproken op een Europese *workshop* in januari 2012. Dit leidt tot een Europees syntheserapport dat het SOMA samen met Luc Huyse zal opstellen. Het doel is te zoeken naar algemene, 'generische' mechanismen van overgangsjustitie en hun lange termijn impact. Dit rapport vormt mede de basis voor een internationaal symposium in het Brusselse Egmontpaleis eind mei 2012. Hier zullen (praktijk-)

experten uit Afrika, Azië, en Latijns-Amerika de ervaringen uit hun landen confronteren met de Europese bevindingen.

Dit alles zal resulteren in een eindrapport dat internationaal wordt verspreid in vier talen. Dit eindrapport kan aanbevelingen bevatten voor duurzame overgangsjustitie vandaag.

**Nico Wouters**

Scène tijdens het proces van Nuernberg (20 november 1945-1 oktober 1946), waar de 24 belangrijkste nazi-kopstukken werden berecht door een Internationaal Militair Tribunaal. De beschuldigten : op de eerste rij (van links naar rechts): Goering, Hess, von Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner, Rosenberg, Frank, Frick, Streicher, Funk. Op de achterste rij : Raeder, von Schirach, Sauckel, von Papen, Seyss-Inquart, von Neurath en Fritsche. (SOMA, nr. 201130)



## STRAFRECHT ALS POLITIEK ?

Het strafrecht speelt in elke maatschappij een essentiële rol bij de handhaving van de openbare orde. In ‘normale’ tijden lijken bepaalde aspecten van die rol minder vanzelfsprekend dan in tijden van oorlog of in periodes waarin de grondslagen van de samenleving in vraag worden gesteld. Mélanie Bost en Lawrence Van Haecke behandelen in hun doctoraatsonderzoek, dat ze uitvoeren in het kader van het federale Interuniversitaire Attractiepolen-onderzoeksprogramma (IUAP) ‘Justitie en Samenleving’, elk op hun manier een deelaspect van dit belangrijke onderwerp. Hierna volgen enkele voorbeelden ter illustratie.

### De Eerste Wereldoorlog

**Mélanie Bost** wijdt haar doctoraatsthesis aan de rol van de Belgische magistratuur tijdens de eerste Duitse bezetting. Ze brengt aan het licht hoe uitzonderlijk deze periode was in de geschiedenis van de Belgische justitie. Op strafrechtelijk vlak bijvoorbeeld had de ongeziene context van een militaire bezetting ingrijpende gevolgen. Enerzijds werd het optreden van de Belgische strafgerechten op verschillende manieren geneutraliseerd door de bezetter, vooral door de ontneming van bevoegdheden. Anderzijds toonde de repressieve rechtspraak zich bijzonder actief. Dat gebeurde deels op eigen initiatief, maar in belangrijke mate ook onder druk van allerlei sociale krachten. De twee hiernavolgende

voorbeelden onderstrepen het belang van het Strafwetboek als beheersinstrument in tijden van sociale, economische en politieke crisis.

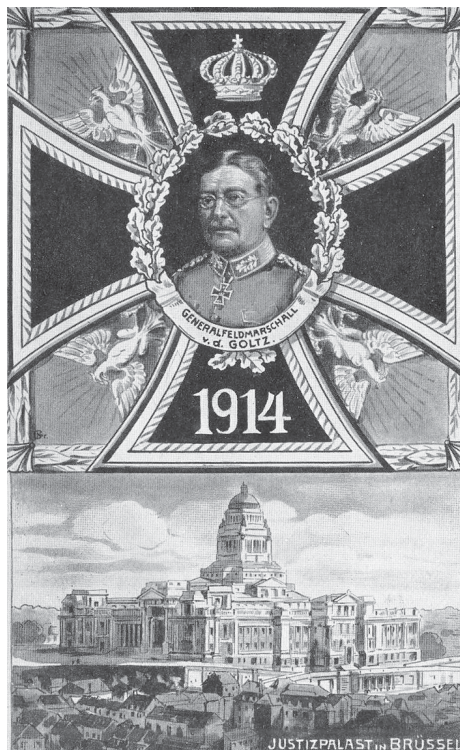
Nemen we de kwestie van de samenwerking tussen de magistratuur en het Nationale Hulp- en Voedingscomité (NHVC). Gezien het grote belang en de alomtegenwoordigheid van deze instelling vormde ze het mikpunt van talloze inbreuken (diefstal, verduistering, vervalsing, fraude). Daders hadden het gemunt op de verworven en gedistribueerde goederen en op de personeelsleden, die meermaals het slachtoffer werden van aanvallen, scheldpartijen en laster. Daarom voorzag de magistratuur in de juridische bescherming van het NHVC, meer specifiek door middel van een strafrechtelijke kwalificatie van de inbreuken. Herinneren we ons dat het NHVC als een privaat initiatief ontstond en dat het, om zich te wapenen tegen iedere vorm van Duitse bevoogding, ook onophoudelijk zijn statuut als private instelling bevestigde. Hoewel dit privé-karakter werd ‘gebetonneerd’ in de rechtspraak, was de magistratuur van mening dat de leden van het NHVC, vanuit strafrechtelijk oogpunt, een publieke status hadden. De ravitailleringinstelling genoot dan ook de bescherming die de staat bood aan al zijn ambtenaren.

De magistraten wisten dus, uit vaderlandsliefde, mogelijkheden uit het Strafwetboek te putten om een privé-instelling te beschermen. Daar staat tegenover dat ze het beschikbare juridische arsenaal ook aanwendden om het optreden van politieke collaborateurs



te dwarsbomen. Als reactie op de afkondiging van de politieke autonomie van Vlaanderen door de Raad van Vlaanderen – een gebeurtenis die op luid protest werd onthaald – belastte het Brusselse Hof van Beroep de procureur-generaal met de vervolging van de bedenkers van deze ‘aanslag op de natie’. De wettelijke basis voor de vervolging werd gevonden in wetgeving van voor de oorlog. De naar Le Havre gevluchte Belgische regering had door de besluitwet van 8 april 1917 weliswaar nieuwe overtredingen tegen de veiligheid van de staat ingevoerd (artikel 118*bis* van het Strafwetboek werd zelfs speciaal uitgedacht om het activisme te sanctioneren), maar de Duitse gouverneur-generaal van zijn kant had het gebruik van de artikelen 113 e.v. van het Strafwetboek (over de beteugeling van collaboratie) verboden. Het Duitse rijk, Oostenrijk-Hongarije en Turkije mochten niet meer worden beschouwd als vreemde mogendheden of vijanden. De Brusselse magistraten moesten dus in de vooroorlogse Belgische wetgeving, die nog steeds van kracht was, op zoek gaan naar wettelijke mogelijkheden om de activisten te kunnen vervolgen. Ze eisten daarom niet de toepassing van de artikelen die de collaboratie met de vijand bestraffen, maar veeleer die artikelen die de schending van de Koning, de koninklijke familie en de regeringsvorm moesten beteugelen.

In de context van een bezetting was de poging om het strafrecht aan te wenden als een politiek instrument erg gewaagd. De pogingen van de magistraten hadden trouwens niet het verhoopte succes. Maar het meest essentiële werd wel bereikt : door hun interventie ging de Belgische en de internationale publieke opinie het activisme nog krachtiger veroordelen.



Deze Berlijnse ansichtkaart, een krachtige symbolische weergave van het Duitse militaire overwicht, toont in het Duitse ijzeren kruis 1914 (in ovaal) een afbeelding van baron Colmar von der Goltz (1843-1916), de eerste gouverneur-generaal van de bezette Belgische gebieden (augustus-december 1914). Het portret torent uit boven een van de meest prestigieuze nationale monumenten; het Brusselse justitiepaleis. De troepen hadden namelijk van bij de bezetting van de hoofdstad het grootste deel van het gebouw ingenomen, wat aanleiding gaf tot een lang aanslepend conflict met de rechterlijke macht. (Collectie Rainer Hiltermann)

## De Tweede Wereldoorlog

In het onderzoek van **Lawrence Van Haecke** naar de repressie van collaboratie na de Tweede Wereldoorlog wordt in het bijzonder aandacht geschonken aan de voorgeschiedenis van de betrokken en verwante strafwetartikelen uit het hoofdstuk ‘misdaden en wanbedrijven tegen de uitwendige veiligheid van de staat’. Van dit deel van het Strafwetboek zijn artikel 113, artikel 115, artikel 118*bis* en artikel 121*bis* de hoofdbepalingen voor gerechtelijke bestraffing van samenwerking met de vijand. Artikel 113 van het Strafwetboek bestraft de militaire samenwerking met de vijand. Artikel 115 richt zich voornamelijk op economische collaboratie. Artikel 118*bis* richt het vizier op politieke, administratieve en

intellectuele collaboratie. Tot slot is artikel 121bis de bepaling tegen verklikkingen.

Er wordt in het bijzonder aandacht geschonken aan twee perioden van deze voorgeschiedenis : de Eerste Wereldoorlog en de jaren 1930. Gedurende en rondom de Eerste Wereldoorlog zorgt de Belgische regering voor een aantal belangrijke aanpassingen aan de strafwet. Zoals Mélanie Bost in haar onderzoek aanhaalt, vormt de besluitwet van 8 april 1917 een belangrijk kantelmoment. Niet enkel voert deze besluitwet artikel 118bis in de strafwet in. Ook artikel 121bis vindt hier zijn oorsprong. Dit maakt de Belgische strafwet, in vergelijking met Frankrijk en Nederland, beter voorbereid op de gerechtelijke behandeling van de collaboratiedaden tijdens de Tweede Wereldoorlog en vormt een van de verklaringen voor het bijzondere karakter van de Belgische repressie – in tegenstelling tot wat men in Nederland en Frankrijk als de zuivering betitelt – : het overwicht van het militair gerecht en de strafwetgeving in de uitvoering van deze bestraffing.

Betoging om een 'terechte bestraffing van de collaborateurs' te eisen, Ath, kort na de oorlog. (SOMA, nr. 92793)



De jaren 1930 zijn bijzonder interessant, omwille van de weerslag van de crisis van het parlementair regime en de internationale spanningen op de ontwikkelingen binnen de Belgische strafwet. Zo herstelt en bevestigt het parlement midden 1934 en begin 1940 de bevoegdheid van de militaire rechtsmacht voor de bestraffing van misdaden en wanbedrijven tegen de uitwendige veiligheid van de staat. Deze parlementaire legitimering is voor de regering in ballingschap te Londen een leidraad bij de vormgeving van het naoorlogse strafapparaat. Zo is bijvoorbeeld de verhoging van het aantal burgerlijke magistraten tot twee in alle geledingen van het militair gerecht afkomstig uit de wet van 22 maart 1940 en hernomen in de besluitwet van 26 mei 1944.

Tijdens de jaren 1930 verstrengen de beleidsvoerders op verschillende manieren de wetgeving m.b.t. misdaden en wanbedrijven tegen de uitwendige veiligheid van de staat. Dat behalve een herformulering van een verwarrende bewoording in artikel 118bis van het Strafwetboek geen wijzigingen worden aangebracht aan de overige artikelen inzake collaboratie, wil niet zeggen dat die overige evoluties geen impact hebben op de tijdens de Tweede Wereldoorlog uitgevoerde aanpassingen in de besluitwet van 17 december 1942. De wijzigingen die in deze besluitwet aan de artikelen 113, 115, 118bis en 121bis van het Strafwetboek worden aangebracht, volgen immers de logica van wijzigingen aan voornamelijk spionagemisdrijven. Voorbeelden daarvan zijn : verhoging van de strafmaat, schrappen van het kwaad opzet, mislukte pogingen om preventieve straffen in te voeren.

Mélanie Bost / Lawrence Van Haecke

# DE OORLOG IN HET MUSEUM

## Het herdenken en tentoonstellen van de Tweede Wereldoorlog in België, 1970-2010

In dit onderzoeksproject wordt de aandacht gericht op de recente veranderingen in de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in België. Sinds het begin van de jaren 1970 geraakte de patriotische lezing van het bezettingsverleden – een directe erfenis van de Eerste Wereldoorlog – in onbruik. Ze werd geleidelijk aan vervangen door een ander soort herinnering, waarbij de mensenrechten centraal staan. Parallel aan deze nieuwe lezing van het verleden moest de figuur van de held plaatsruimen voor die van het slachtoffer. De slachtoffers van de Duitse raciale vervolgingspolitiek (Joden, zigeuners, homoseksuelen), die lange tijd een eerder marginale rol toebedeeld kregen bij herdenkingen allereerste, zijn hét symbool geworden van de Tweede Wereldoorlog.

Die wijziging in de manier van herinneren, die zich in tijden van culturele globalisering trouwens manifesteerde in heel de westerse wereld, werd tot hertoe enkel beschreven vanuit het oogpunt van sociale representaties. De manier waarop die verandering plaatsgreep op het concrete terrein van herdenkingen en tentoonstellingen is grotendeels onderbelicht gebleven. Welke rol spelen publieke overheden en historici bij het ontstaan van deze ‘nieuwe’ oorlogsherinnering? Hoe reageren de herinneringsgemeenschappen

die de ‘oude’, patriotische herinnering vertegenwoordigen op deze herconfiguratie van het verleden? Hoeveel moeite kost de omschakeling van een herinnering die wordt gedragen door overlevenden naar een museale herinneringscultuur gericht op de jongere generaties? Om een antwoord te kunnen formuleren op deze vooralsnog weinig bestudeerde vragen richtten we onze aandacht op twee belangrijke ‘*lieux de mémoire*’ over de Tweede Wereldoorlog in België: het fort van Breendonk en de Dossinkazerne in Mechelen.

Het monument van Breendonk, dat gold als hét symbool van de patriotische herinnering aan de Duitse bezetting, zag die positie vanaf het begin van de jaren 1970 verzwakken. De federalisering van de Staat en het afkalven van het nationalistische sentiment in België hypothekeerden de centrale positie van Breendonk in het herinneringslandschap. Die evolutie zorgde ervoor dat Breendonk rond de eeuwwisseling veranderde in een *Human Rights Memorial*. De ideologische transformatie bracht de creatie van een nieuw museum met zich mee. Bij de uitwerking van dat museum speelden historici voor de eerste keer een wezenlijke rol. Ook de federale overheid bleek ‘*incontournable*’ bij het omschakelingsproces. Ze legde de hand op het beheer van de site en gaf daardoor de indruk de ‘*anciens*’ opzij te duwen en hen datgene te ontnemen wat lange tijd doorging als ‘hun’ plaats van herinnering.



Het gedenkteken van Breendonk legt de nadruk voortaan op het naleven van de mensenrechten.  
(Foto Bruno Benvindo)

Het lot van de Dossinkazerne in Mechelen getuigt eveneens van de complexe relatie tussen diverse belangengroepen. De kazerne maakte lange tijd geen deel uit van het Belgische collectieve geheugen, tot de site begin jaren 1990 de aandacht trok van de Vlaamse overheid. Die wilde zich profileren als modern (*in casu* als antiracistisch) en wenste zich publiekelijk te distantiëren van een pijnlijk verleden. De ambitieuze museale projecten die momenteel rond de oude kazerne tot stand komen, brengen hevige spanningen aan het licht tussen overheidsinstellingen, een herinneringsgemeenschap die stelt dat ze aanspraak maakt op ‘haar’ verleden en historici, die balanceren tussen wetenschappelijke expertise en maatschappelijke belangen.

De studie van de herinneringscultuur rond Breendonk en Dossin tijdens de voorbije decennia bouwt verder op het onderzoek over (sub-)nationale ‘*lieux de mémoire*’ tussen 1945 en 1970, dat samen met Evert Peeters gerealiseerd werd in de loop van 2009-2010. De resultaten van beide projecten zullen resulteren in het boek *Scherven van de oorlog. De strijd om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog, 1945-2010*, dat in november 2011 zal verschijnen bij De Bezige Bij Antwerpen. Een Franstalige versie zal in de loop van de daaropvolgende maanden in de rekken liggen.

**Bruno Benvindo**

# DE KOLONIALE GESCHIEDENIS OP HET SOMA

Geschiedenis van de westerse vrouwen, geschiedenis van de halfbloedkinderen... Bekijkt het SOMA het koloniaal verleden maar van een kant? Integendeel, de nu lopende projecten daarover raken het hart zelf van het koloniale systeem. Meer in het bijzonder exploreren zij de interraciale relaties en de Belgische 'imperialistische' visie op Centraal-Afrika. De kwestie van de halfbloeden betrof de koloniale autoriteiten, maar eveneens families en individuen. Ook de aanwezigheid van westerse vrouwen heeft een invloed gehad op de relaties tussen de kolonisator en de gekoloniseerde, zowel op individueel als collectief vlak.

## Project Vrouwen en kolonie

Dit project, uitgevoerd door **Anne Cornet**, behandelt de koloniale situatie vanuit het genderperspectief. Het bevat een prosopografisch luik, in de eerste plaats gericht op de vrouwen die door de staat werden aangeworven, zij het als ambtenaar, tijdelijke ambtenaar of vrijwillige hulpkracht tijdens, bijvoorbeeld, de Tweede Wereldoorlog. Maar het project gaat evenmin voorbij aan de vrouwelijke missionarissen die tijdens de gehele koloniale periode zeer talrijk waren.

Een tweede luik onderzoekt of de westerse vrouwen een specifieke rol hebben gespeeld in de door België

gekoloniseerde gebieden van Centraal Afrika. De onderzoeksvraag betreft hun aanwezigheid (en die van hun kinderen), hun activiteiten, al dan niet op vrijwillige basis of betaald, of het gebruik dat de koloniale autoriteiten of missieinstanties hebben kunnen maken van hun reputatie, bijvoorbeeld in het kader van de propaganda.

### *Vrouwelijke ambtenaren ten dienste van de Afrikaanse bevolking?*

De koloniale propaganda plaatste graag de activiteiten van de westerse vrouwen ten dienste van de lokale bevolking op het voorplan, of het nu ging om activiteiten in hospitalen, sociale tehuizen, scholen, of consultaties van zuigelingen. Westerse vrouwen hebben deze sectoren uitgebouwd binnen een professioneel kader of op vrijwillige basis. Desondanks toont een diepgaande analyse van de arbeidscontracten van de westerse vrouwen die door de staat betaald werden een meer genuanceerde realiteit.

Inderdaad, in overgrote meerderheid werden de vrouwelijke ambtenaren, of tijdelijke ambtenaren aangeworven om administratieve taken uit te voeren, of om jobs in te nemen die verbonden waren met de aanwezigheid van westerlingen in de kolonie: surveillanten in internaten of leraressen in athenea voor blanke kinderen, verpleegsters in ziekenhuizen voor Europeanen, beheersters van flatgebouwen voor het huisvesten van

westerlingen... Slechts een minderheid van deze staatsambtenaren werkte in sociale tehuisen voor vrouwen van 'Evolués', of in ziekenhuizen voor 'inboorlingen'. En het was evenzeer een minderheid die les gaf in scholen voor toekomstige monitoren of voor leerlingen van congolese elites, die toegelaten waren in het onderwijsregime zoals het in het 'moederland' gold.

De staat investeerde dus nauwelijks in het werk van westerse vrouwen ten dienste van de lokale bevolking, tenzij via subsidies die aan de missies werden uitgekeerd. Het waren inderdaad in de eerste plaats en haast uitsluitend katholieke religieuzen en protestantse missionarissen die activiteiten voor de Afrikanen uitoefenden in de sectoren

van de ziekenzorg, de educatie of de welzijnszorg.

### *De weerslag van de Europese demografische groei op de activiteit van de vrouwen*

In zekere zin was het zo dat, hoe meer de blanke bevolking van de kolonie toenam, hoe minder de door de staat aangeworven westerse vrouwen taken kregen toegewezen die de gekoloniseerde bevolking betroffen. In de gezondheidssector kan men vanaf 1945 zelfs een vermindering van vrouwelijke kaders voor de lokale bevolking waarnemen, dit wil zeggen vanaf het moment dat de westerse bevolking een grote toename kende.

Huwelijk van een monitrice te Matadi. Onthaal op de 'Foyer social', oktober 1949. (SOMA, collectie Martha Boudry, nr. 151465)



De stijgende aanwezigheid van Europese vrouwen en kinderen in de kolonie creëerde inderdaad noden waaraan de koloniale staat moest tegemoetkomen : vorming van de jeugd naar het model van het moederland, om een harmonieuze wederopname in België te verzekeren, eens de contracten van de ouders afgelopen waren; huisvesting die beantwoordde aan de criteria van het moederland en beheerd door en voor Europeanen; een onberispelijke dekking van de gezondheidszorg. Zo tekende zich een raciale visie af, gekenmerkt door een strikte segregatie, die als een rode draad doorheen de functies van de vrouwelijke staatsambtenaren liep.

## Project Kinderen van Save

**Sarah Heynssens** onderzoekt de geschiedenis van een groep kinderen van gemengde blank-zwarte afkomst. 250 kinderen werden aan de vooravond van de onafhankelijkheid (1958-1961) vanuit Rwanda naar België overgebracht en in pleeg- en adoptiegezinnen geplaatst. De transfer en de unieke positie van de kinderen in de koloniale en postkoloniale samenleving belichten niet alleen de houding van de Belgische koloniale maatschappij ten aanzien van 'metissen', maar geven ons bovendien inzicht in de manier waarop België in de decennia na de onafhankelijkheid omging met het



Verwelcoming in België van een kindje van Save door zijn adoptiefamilie.  
(SOMA, collectie Geldhof, nr. 348418)

koloniale verleden. Een vergelijking met andere koloniale samenlevingen plaatst de geschiedenis van de kinderen van Save bovendien in een internationaal perspectief. Het onderzoek hoopt op die manier niet alleen de complexiteit van 'metissage' binnen een koloniale context te verhelderen, maar ook in de huidige context van multiculturele samenlevingen onder druk.

### *Tussen blank en zwart in de koloniale samenleving*

In de Belgische koloniale samenleving, die was ingedeeld volgens vermeende zelfevidente raciale scheidingslijnen, namen kinderen van gemengde afkomst een heikele positie in. 'Eurafrikaanse' kinderen vielen zowel juridisch als administratief tussen verschillende groepen in en vormden daardoor een bedreiging voor het koloniale systeem. In de Kivu regio en Ruanda-Urundi werden deze kinderen, die blank noch zwart en burger noch onderdaan waren, verzameld en geplaatst in een aangepast "Instituut voor Mulatten", in Save, in het Zuiden van Rwanda, tegen de grens met Burundi. Hier kregen zij een opvoeding volgens Europese normen, zonder dat zij de voordelen van de blanken in de kolonie genoten. De beslissing, om hen naar België te brengen, werd einde jaren 1950 genomen en was in de ogen van de overste van het instituut absoluut noodzakelijk. De overste vreesde voor de toekomst van de kinderen in een onafhankelijk Rwanda. De kinderen waren vervreemd van hun moeder, onaangepast aan de Afrikaanse samenleving en vormden een levende herinnering aan de kolonisatie binnen een samenleving die zich steeds sterker volgens etnische lijnen ging definiëren. Daarom besloot het bestuur

van de instelling dat de evacuatie van de kinderen een kwestie van leven of dood was.

### *Tussen Belg en 'vreemdeling' in postkoloniaal België*

De Belgische overheid en diverse privé-organisaties hielpen bij de transfer en plaatsing van de kinderen in families en instellingen in België. De selectie en nazorg van de pleeg- en adoptiefamilies was miniem en de integratie van de kinderen in de Belgische samenleving verliep vaak moeizaam. Interlandelijke adoptieprocedures werden in de jaren 1960 doorgaans volgens het *clean-break*-principe georganiseerd. Hierbij ging men uit van een verse start en probeerde men het kind in de mate van het mogelijke met de adoptie- of pleegfamilie te assimileren. De plaatsing van kinderen van gemengde afkomst werd in dit opzicht internationaal als problematisch ervaren. Inderdaad hadden heel wat kinderen van Save het gevoel niet thuis te horen in een Belgische samenleving die 'autochtonie' nog steeds grotendeels gelijkschakelt met 'blankheid'. Daarom poogt het onderzoek ook licht te werpen op wat het betekent 'metis' te zijn in postkoloniaal België.

Het onderwerp ligt vandaag nog steeds gevoelig, getuige daarvan het succes van de voorstelling van het project aan de 'kinderen van Save' en hun familieleden op 16 februari 2011 in het SOMA. De uiteenzetting van de onderzoeksresultaten werd gevolgd door een lang en gepassioneerd debat. Daaruit bleek hoezeer de aanwezigen door deze ervaring getekend zijn en met hoeveel vragen ze ook vandaag nog blijven zitten.

Anne Cornet / Sarah Heynssens



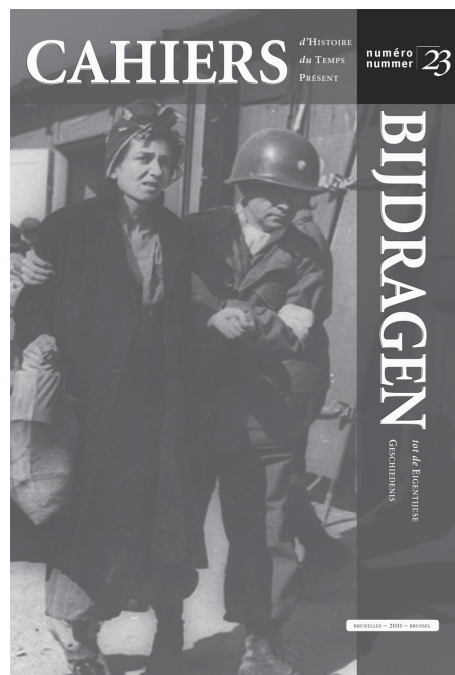
## DE *BEG* : HEDEN EN TOEKOMST

Het 23ste nummer van onze *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* verschijnt komende herfst. Het wordt een algemeen nummer, met bijdragen over de houding van Belgische soldaten ten aanzien van hun oversten tijdens de Eerste Wereldoorlog, Belgische radiopropaganda tijdens de Tweede Wereldoorlog, het Belgische bezettingsleger in Duitsland na die oorlog, Léon Degrelles brochure over de krotten (*Les taudis*), de Hitlerjeugd Vlaanderen en de zender Radio Brussel tijdens de bezetting. De gebruikelijke rubrieken *Kroniek* en *Bibliotheek* vullen de langere artikels aan.

Het nummer maakt duidelijk dat de militaire geschiedenis een heropleving beleeft. Militaire historici richten zich niet langer op de beschrijving van veldslagen, maar gaan op zoek naar het gedrag en de motieven van soldaten. In twee bijdragen worden enkele sleutelmomenten behandeld : de Eerste Wereldoorlog (artikel van **Tom Simoens**) en de periode volgend op de Tweede Wereldoorlog, met de casus van het Belgische leger in Duitsland (artikel van **Christoph Brüll**). Welke motieven zetten de soldaten tot actie aan ? Hoe kan hun gedrag worden geanalyseerd ? Welke rol speelt de hiërarchie en hoe regelt ze de gedragingen van de mannen onder haar gezag ? Andere belangrijke vragen zijn : hoe gaat het leger om met interne conflicten, met welke mechanismen wordt het gedrag

geëvalueerd ? Wat weten we over de mentaliteit van de soldaten ?

Het artikel van **Patricia Van den Eeckhout** behandelt de brochure *Les taudis* die Léon Degrelle in 1929 publiceerde. Meer in het bijzonder worden de woorden en begrippen uit de brochure geanalyseerd op de manier waarop de romancier Jonathan Littell in *Le sec et l'humide* de taal van Degrelle onderzocht. In tegenstelling tot Littell is het perspectief van de auteur echter veeleer historisch. Het artikel van **Dorien Styven** analyseert de Hitlerjeugd Vlaanderen en de rol van de bezetter in de werking van deze radicale jeugdbeweging. In een ander artikel onderzoekt **Céline Rase** de propaganda van zender Radio



Omslag van onze *Bijdragen* nr 23. Zij toont een geneesheer van het Amerikaanse leger die een joodse overlevende van een commando van Buchenwald ondersteunt, april 1945. (Foto Yad Vashem, collectie W.J.A. Warmsey, nr. 1460/46)

Brussel tijdens de Tweede Wereldoorlog alsook de rol van enkele hoofdrolspelers. Ze stelt enkele essentiële vragen naar het succes van deze propaganda, of het gebrek eraan. Naast deze vijf artikelen bevat dit nummer in de rubriek *Kroniek* een analyse van de tentoonstelling 'Gekleurd Verleden. Familie in oorlog', die van eind oktober 2010 tot eind april 2011 in Gent werd gehouden over het dagelijks leven in Vlaanderen tijdens de Tweede Wereldoorlog. De diversiteit van de thematiek 'Familie in oorlog' wordt gekoppeld aan een reflectie over het contrast tussen geschiedenis en herinnering.

Twee andere nummers van de *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* staan eveneens in de steigers. Het ene is het resultaat van het onderzoek dat is gevoerd in het kader van de Interuniversitaire Attractiepool (IUAP) 'Justitie en maatschappij'. Daarin komen allerlei vragen rond de professionals van recht en justitie aan bod : de vorming van de gerechtelijke politie, de magistratuur tijdens de twee wereldoorlogen, het gevangeniswezen, de rijkswacht in 1940-1944. Het andere nummer dat in 2012 zal verschijnen in het nieuwe tijdschrift (zie verder) zal worden samengesteld uit verschillende bijdragen die werden voorgesteld op de SOMA-studiedag van 29 oktober 2010 over het thema van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in België. Er is sprake van diverse herinneringsgemeenschappen in dit land, verschillende herinneringsplaatsen en de institutionele of lokale verankering van de oorlogsherinnering.

## *Naar een nieuw tijdschriftenlandschap*

Ondertussen zijn er grote veranderingen voor ons tijdschrift in het vooruitzicht. Sinds twee jaar zijn er tussen de BEG-CHTP en het BTNG (*Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*) gesprekken over samenwerking. Dit is ingegeven door een gelijkaardige zorg bij de beide redacties : de zichtbaarheid van de Belgische hedendaagse geschiedenis verhogen. Al te vaak blijft België in overzichtswerken geheel afwezig. Deze lacune is te wijten aan de moeilijkheid om de studies van de Belgische universiteiten en onderzoekscentra onder de aandacht te plaatsen. Deels ligt de verklaring hiervoor in de taal. Zowel voor internationale classificaties alsook voor de zichtbaarheid in de internationale wetenschappelijke gemeenschap, tellen vandaag vooral publicaties in het Engels. Tegelijkertijd is het voor het SOMA altijd van belang geweest om een maatschappelijke rol te spelen en te beantwoorden aan de behoefte aan geschiedenis bij het Belgische publiek. Daarom zullen we steeds blijven publiceren in het Frans en het Nederlands, maar willen we wel rekening houden met het belang van het Engels. De gebundelde krachten van de beide tijdschriften zou ons moeten toelaten om vier nummers per jaar te publiceren, waarvan één volledig in het Engels. Dit betekent dat een ware omwenteling in het tijdschriftenlandschap van de contemporaine geschiedenis op til is. Vanzelfsprekend zullen wij onze lezers op de hoogte houden van deze grote veranderingen.

**Chantal Kesteloot**

## BELGISCHE OVERHEDEN EN DE JODENVERVOLGING



Welke verantwoordelijkheid droegen de overheden voor de Jodenvervolging in België tijdens de Tweede Wereldoorlog? Op die cruciale vraag tracht het boek

*Gewillig België. Belgische overheden en de Jodenvervolging* een duidelijk en genuanceerd antwoord te formuleren. Geschreven door onze oud-collega Anne Roekens op basis van het indrukwekkende rapport dat het SOMA in 2007 opstelde op vraag van het Senaat, situeert het boek de gebeurtenissen in hun context en beschrijft het de factoren die verklaren waarom de overheden van een democratische staat hebben kunnen helpen bij de uitvoering van de *Endlösung*.

Het boek is uitgegeven door De Bezige Bij Antwerpen, telt 166 pagina's, kan besteld worden bij het SOMA en kost 16 euro portkosten inbegrepen (prijs in de boekhandel : 19,95 euro).

## REEKS STEDEN IN OORLOG



Het derde en vierde deel van de serie, die respectievelijk de Waalse en Vlaamse

steden behandelen, zullen in hun Nederlandstalige versie normaliter in de loop van de tweede helft van 2012 verschijnen.

Wijzen we erop dat de Nederlandstalige versies van het eerste deel over Brussel, geschreven door Chantal Kesteloot (152 pagina's en 205 foto's) en het tweede deel over Antwerpen, van de hand van Dirk Martin en Lieven Saerens (164 pagina's en 233 illustraties) nog steeds te koop zijn. Ze zijn beide bij het SOMA verkrijgbaar aan 20 euro per deel (portkosten inbegrepen), in plaats van 24,95 euro in de boekhandel.

Alle publicaties kunnen besteld worden bij Lieve Maes :  
[lieve.maes@cegesoma.be](mailto:lieve.maes@cegesoma.be) - telefoon 00 32 (0)2/556 92 07.

# FIKSE UITBREIDING VAN RAADPLEEGBARE GEDIGITALISEERDE COLLECTIES

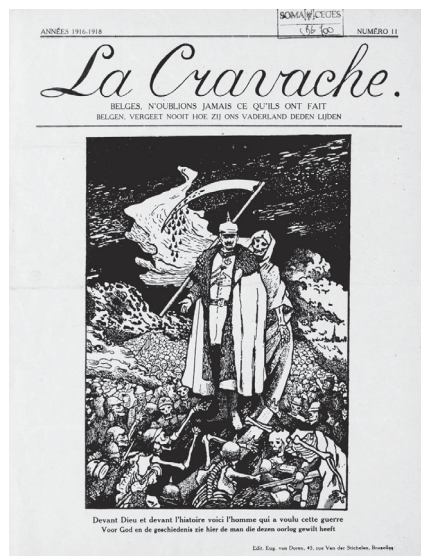
Dit jaar zal het SOMA een belangrijke stap zetten in het digitaliseren van zijn collecties en vooral in de terbeschikkingstelling ervan. Terwijl er elk jaar steeds meer audiovisueel materiaal (vooral foto's) via onze website digitaal toegankelijk gemaakt werd, was dat tot nu toe nog niet het geval voor de archiefbestanden en het bibliotheekmateriaal. In de loop van de komende maanden zal die achterstand deels worden weggewerkt door het *online* plaatsen van een aantal omvangrijke archiefbestanden en van de Belgische sluikpers van de twee wereldoorlogen. Onze

rijke collectie vlugschriften is nu al via de website raadpleegbaar. Bovendien staat vanaf 2012 de veelbelovende tweede fase van het federale digitaliseringsplan op stapel.

De digitalisering van de audiovisuele collecties (vooral van de foto's) is goed bekend bij het publiek omdat die al zo lang aan de gang is, omdat het al om een groot aantal foto's gaat (momenteel meer dan 300.000 stuks) en omdat de stukken zo snel *online* ter beschikking worden gesteld via onze webstek [www.cegesoma.be](http://www.cegesoma.be). De resultaten van de digitalisering van onze andere collecties waren tot op heden minder tastbaar als gevolg van een latere start en vooral door een groter aantal technische en juridische hindernissen. De grote projecten die dankzij het eerste federale digitaliseringsprogramma konden worden opgezet, zijn nu nagenoeg voltooid.

Wat de archieven betreft, kon begin 2011 de digitalisering afgerond worden van de dossiers betreffende de na de oorlog door de Belgische staat ingespannen processen tegen belangrijke Duitse bewindvoerders die tussen 1940 en 1944 in België gestationeerd waren. Het gaat om *Militärbefehlshaber* Alexander von Falkenhausen, *Militärverwaltungschef* Eggert Reeder, *Oberfeldkommandant* Bernhardt von Claer en *Chef der Sipo-*

Voorpagina van een kort na de oorlog uitgebracht nummer van het tijdens de Eerste Wereldoorlog verschijnende clandestiene tijdschrift *La Cravache*. (Collectie SOMA)



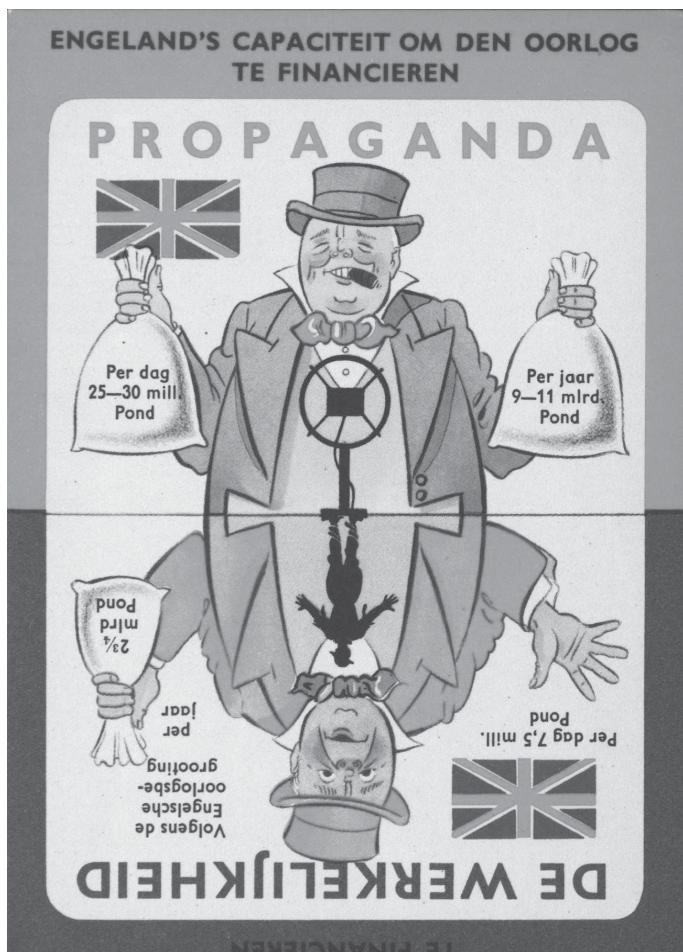
*SD België* Constantin Canaris. Na een laatste controle en dito correcties konden de beelden tijdens de voorbije zomer geïmporteerd worden in Pallas, waar ze vanaf dit najaar raadpleegbaar zullen zijn.

De digitale beelden zullen echter enkel bekeken kunnen worden in de leeszaal van het SOMA, in overeenstemming met de aanbevelingen van de Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer. Personen die de stukken van thuis uit willen bekijken zullen daartoe een gemotiveerde aanvraag moeten indienen. Indien hun aanvraag wordt ingewilligd, zullen ze een tijdelijke toegang tot de stukken krijgen via een gebruikersnaam en paswoord.

Wat de bibliotheek betreft, is de digitalisering van de pers van de beide wereldoorlogen eveneens nagenoeg afgerond. Het inscannen en ocr-iseren van de laatste nummers van zowel de clandestiene als de gecensureerde pers is voltooid. Momenteel wordt gewerkt aan de ontsluiting van de gedigitaliseerde bladen. Het is de bedoeling dat ze door onderzoekers en andere belangstellenden geraadpleegd kunnen worden in de leeszaal van het SOMA, en waar mogelijk ook op de website van het SOMA. Dit laatste is mogelijk wanneer het auteursrecht, zoals dat bij de sluiipers het geval is, geen probleem vormt. Om dat alles mogelijk te maken is de ontwikkeling van een specifieke interface onontbeerlijk. Daaraan wordt momenteel volop gewerkt. Naar verwachting zal de sluiipers van de beide wereldoorlogen tegen eind dit jaar *online* geconsulteerd kunnen worden. Meer informatie daarover vindt u op de website van het SOMA ([www.cegesoma.be](http://www.cegesoma.be)).

In het verlengde van dit project werd ook de vlugschriftenverzameling van het SOMA gedigitaliseerd. In de periode tussen 1940 en 1945 verspreidden het verzet, politieke groeperingen, de geallieerden en de bezetter tal van vlugschriften met als bedoeling de bevolking te informeren, tot actie op te roepen, te misleiden en op de hoogte te houden van de actuele gebeurtenissen. De inhoud was uiteraard gekleurd door het standpunt van de maker van deze 'vliegende bladen'. Vlugschriften verstrekken ons met andere woorden een hoop informatie vanuit alle kampen en geven ons een beter inzicht in de wijze waarop de bevolking bespeeld en beïnvloed werd, over de ontevredenheid, de reacties tegen onpopulaire maatregelen enz. Dat is de eerste reden om de vlugschriften te digitaliseren. Deze vorm van vluchtige informatie vormt namelijk een perfecte aanvulling op de clandestiene en de gecensureerde pers.

Een andere reden is veeleer van fysieke aard. Er bleek een steeds grotere vraag te zijn van leeszaalbezoekers om deze documenten te raadplegen. Het materiaal blijkt ook een grote illustratieve waarde te hebben, zoals aangetoond wordt door het gebruik ervan in tentoonstellingen als 'Gekleurd Verleden'. Een jaar geleden was de collectie niet zomaar toegankelijk voor het publiek. Door de summiere beschrijving van de mappen (die qua omvang variëren van 4 tot 700 stukken) moesten leeszaalbezoekers soms honderden stukken doornemen en zelfs verschillende mappen opvragen zonder er ook maar zeker van te kunnen zijn te vinden wat men zocht. Bovendien had het leeszaalpersoneel geen enkele controle over de inhoud van de mappen waardoor



Anti-Brits vlugschrift, uitgegeven door de nazi-propaganda. (Collectie SOMA)

een eventuele vervreemding van stukken niet kon worden gecontroleerd.

Samen met de definitieve conservering van het materiaal waren dat redenen genoeg om het startschot te geven. In september 2010 werd begonnen met het scanwerk. Er werd besloten om de digitale beelden te ontsluiten in de fotomodule van Pallas, zodat er extra informatie over het beeld kon worden toegevoegd in het veld 'legende'. Daardoor is het mogelijk te zoeken op stukniveau. Om de echtheid van de stukken te behouden werd ervoor

geopteerd in kleur te scannen. In totaal werden er 12.000 pagina's gescand en in Pallas ontsloten. De digitale inventaris (in de archiefmodule van Pallas te vinden via de beschrijving "Collectie vlugschriften en officiële mededelingen, formulieren enz. van Belgische, Duitse en geallieerde oorsprong, gevormd door het SOMA, 1914-1950 (overwegend 1941-44)" geeft een overzicht van deze rijke collectie.

De eerste fase van het digitaliseringsprogramma van het federaal wetenschapsbeleid, die in het SOMA afgerond wordt met de vernoemde deelprojecten betreffende de procesdossiers tegen Duitse leidinggevendenden (1940-1944) en de pers van de twee wereldoorlogen, heeft het mogelijk gemaakt van start te gaan met de grootschalige digitalisering van de collecties van de Federale Wetenschappelijke Instellingen (FWI) en om in die instellingen enige *knowhow* op te bouwen. Dat neemt niet weg dat nog altijd maar een klein percentage van onze collecties gedigitaliseerd is. Om snel vooruit te kunnen, werd door de minister van Wetenschapsbeleid, Sabine Laruelle, geopteerd voor een formule van *privaat-publieke samenwerking* (pps). Die wordt sinds 2010 voorbereid in nauwe samenwerking met de FWI. Het SOMA is ook bij dit initiatief betrokken. Net zoals tijdens de eerste fase wordt ernaar gestreefd de verschillende deelsectoren van de afdeling documentatie aan bod te laten komen. Concreet wenst het SOMA zowel affiches, foto's en geluidsopnamen als archiefbestanden en bibliotheekmateriaal te digitaliseren, maar zal het tevens bijzondere aandacht hebben voor de kwalitatieve ontsluiting en valorisatie.

Gerd De Coster / Dirk Luyten /  
Fabrice Maerten / Peter Moorkens

# DE BESTRAFFING VAN DE COLLABORATIE

## Een zwaartepunt in de collectievorming van de bibliotheek van het SOMA

Op 18 mei 2011 verdedigde Koen Aerts zijn proefschrift aan de Universiteit Gent over de afwikkeling van de repressie in België vanaf de late jaren 1940. Bestrafing van collaboratie is een onderzoeksterrein in volle expansie dat maatschappelijk en politiek de geesten beroert. Dit bleek eens te meer uit de grote media-aandacht enkele maanden geleden rond een wetsvoorstel van het Vlaams Belang om de gevolgen van de repressie uit te wissen en de veroordeelde collaborateurs of hun nabestaanden schadeloos te stellen voor de financiële gevolgen van de opgelopen sancties. Het verwerven van publicaties over collaboratie en repressie, uit binnen- en buitenland, behoort dan ook tot de kerntaken van de bibliotheek van het SOMA.

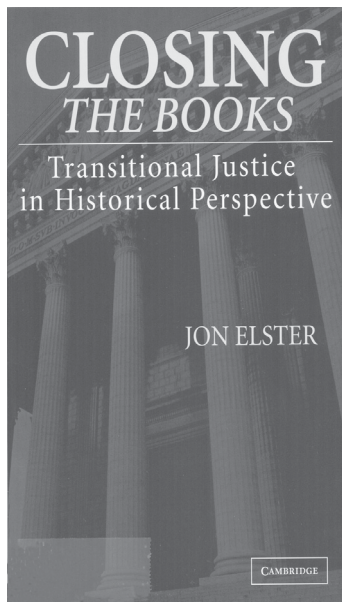
Het onderzoek over de bestrafing van de collaboratie is vanaf de late jaren 1980 goed op gang gekomen. Voor België kan verwezen worden naar het boek van Luc Huyse en Steven Dhondt, *Onverwerkt verleden*, dat in 1991 verscheen. Wat Nederland betreft is er het proefschrift van Peter Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig : politiek beleid inzake de bestrafing en reclasering van "foute" Nederlanders, 1945-1955*, dat twee jaar eerder verdedigd werd en in 2002 werd heruitgegeven. Frankrijk heeft een lange traditie op het vlak van de studie van de 'épuration', maar

we kunnen moeilijk voorbij gaan aan de bijzonder interessante bundel die in 2003 onder redactie van Marc Olivier Baruch verscheen, *Une poignée de misérables. L'épuration de la société française après la Seconde Guerre mondiale*.

Het onderzoek over de bestrafing van de collaboratie heeft zich na de jaren 1990 verder ontwikkeld. Specifieke thema's werden aangesneden, zoals de bestrafing van economische collaboratie, van culturele collaboratie of van oorlogsmisdaden. Het onderzoek gebeurt meer en meer in internationaal vergelijkend perspectief, zoals blijkt uit de bundel die in 2006 verscheen onder leiding van Norbert Frei, *Transnationale Vergangenheitspolitik : Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechern in Europa nach dem Zweiten Weltkrieg*. Daarin nam Pieter Lagrou het hoofdstuk over België voor zijn rekening.

Het onderzoek over de bestrafing van de collaboratie beperkt zich niet tot het fenomeen zelf, maar gaat ook in op de manier waarop het gerepresenteerd, beleefd en soms geïnstrumentaliseerd werd. Ook wordt aandacht besteed aan de strafuitvoering of de verschillende manieren om die te milderen. Voorbeelden zijn : Jean-Paul Cointet, *Expier Vichy : l'épuration en France (1943-1958)* uit 2008 of Marc Bergère, *Une société en épuration. Epuration vécue et perçue en Maine-et-Loire. De la Libération au début des années 50* (2004).

Voorpagina van een van de talrijke publicaties in de bibliotheek van het SOMA die betrekking hebben op overgangsjustitie.



Niet alleen de door Duitsland bezette staten bestraffen hun collaborateurs. In Duitsland zelf werd onder impuls van de geallieerden 'gedenazificeerd'. Hier is uitgebreid over gepubliceerd. In 1991 redigeerde Clemens Vollnhals het overzichtswerk *Entnazifizierung: politische Säuberung und Rehabilitierung in den vier Besatzungszonen 1945-1949*. Herbert Reinke nam in 1997 de zuivering van de politie in Oost- en West-Duitsland onder de loep in het artikel "*La police doit être un corps clair comme du cristal: l'épuration de la police en Allemagne de l'Ouest et de l'Est après 1945*". Hij schreef het voor de bundel *Pouvoirs et polices au XXe siècle. Europe, Etats-Unis, Japon*, onder leiding van Jean-Marc Berlière en Denis Peschanski.

Een nieuw thema is de bestraffing van de oorlogsmisdaden, bijvoorbeeld door het tribunaal van Nurnberg. Ook hierover kan men recente publicaties vinden in de bibliotheek van het SOMA. Vermelden we hier de studie van Richard Overy over de ondervragingen van de Duitse elite door de geallieerden (*Interrogations. The Nazi Elite in Allied Hands, 1945*, London, 2001).

### Een ruimer chronologisch kader

Waar de studie van de bestraffing van de collaboratie aanvankelijk beperkt bleef tot de Tweede Wereldoorlog, merken we recent een verruiming van het chronologische kader. De Eerste Wereldoorlog wordt meer in het onderzoek betrokken. Hiervoor kunnen we verwijzen

naar de pioniersstudie van Michel Deckers in *Wetenschappelijke Tijdingen* van 2002-2003; *La Patrie crie vengeance! La répression des inciviques belges au sortir de la guerre 1914-1918*, de bundel die Xavier Rousseaux en Laurence van Ypersele drie jaar geleden publiceerden; of recenter (2010) naar het boek van Jos Monballyu, *De Jacht op flaminganten*, over de bestraffing van Vlaamsgezinde militairen aan het IJzerfront, een fenomeen dat aanving tijdens de oorlog maar uitlopers had tot in de jaren 1920.

De verruiming van het chronologische kader betreft tevens de periode na de Tweede Wereldoorlog. Landen als Portugal, Spanje, de voormalige communistische staten in Oost-Europa en Rwanda hebben het fenomeen van bestraffing bij een regimewissel gekend. Deze vormen van bestraffing worden vergeleken met wat in West-Europa gebeurde na de nazi-bezetting. Men spreekt in dit verband van *transitional justice*. Ook hier heeft de bibliotheek van het SOMA een belangrijk aanbod. We beperken ons tot enkele representatieve voorbeelden, waarvan een aantal - maar niet allemaal - zich inschrijft in de *transitional justice*-benadering. Antonio Costa Pinto publiceerde in 2008 over de zuivering in Portugal na de Anjerrevolutie in het *Journal of Contemporary History*. Guillaume Mouralis schreef datzelfde jaar een boeiende studie over de processen die gevoerd werden na de val van de DDR: *Une épuration allemande: la RDA en procès (1949-2004)*.

Voor *transitional justice* is 'Closing the Books' (2004) van politoloog John Elster een klassieker. De bundel onder redactie van James Mc Adams behandelt verschillende landen vanuit



het *transitional justice* – perspectief (*Transitional Justice and the Rule of Law in New Democracies*, 1997). *The International Journal of Transitional Justice* is de naam van het gespecialiseerde tijdschrift, dat in de bibliotheek van het SOMA aanwezig is. Voor wie geïnteresseerd is in de geschiedenis van de justitie is *Crime, History & Societies / Crime, Histoire & Sociétés* een onmisbare referentie. Ook dat tijdschrift vindt u in de bibliotheek van het SOMA.

Kortom, bestraffing van collaboratie en oorlogsmisdaden is een goed ontwikkeld onderzoeksdomain geworden en sommige historici en sociale wetenschappers menen dat uit de ervaringen uit het verleden lessen kunnen worden getrokken voor de omgang met oorlogen en conflicten vandaag. Niet iedereen heeft evenveel vertrouwen in het recht. Auteurs als Daniël Bensaïd (*Qui est le juge ? Pour en finir avec le tribunal de l'Histoire* -1999) of recenter Danilo Zolo (*La justice des vainqueurs : de Nuremberg à Bagdad* - 2009) hebben vragen bij de juridisering van politieke conflicten. Ook deze werken kan u in de bibliotheek van het SOMA raadplegen. Het feit dat de beide auteurs filosofen zijn, toont het interdisciplinaire karakter van de bibliotheek van het SOMA aan.

## Bronnen

De bibliotheek van het SOMA heeft een dubbele functie : het verzamelen en ter beschikking stellen van de actuele wetenschappelijke productie over conflicten in de twintigste eeuw enerzijds en het verzamelen en ter beschikking stellen van uitgegeven bronnen over de Belgische geschiedenis van de twintigste eeuw, toegespitst op maatschappelijke, ideologische, politieke en militaire

conflicten anderzijds. Wat die tweede poot van de collectievorming betreft kunnen geïnteresseerden in de geschiedenis van de repressie na de Eerste en de Tweede wereldoorlog in de bibliotheek van het SOMA terecht voor tijdschriften, boeken, brochures en polemische literatuur. Toch zijn er op dit vlak nog lacunes, die te wijten zijn aan de late start van het Centrum (1969). Met name op het vlak van de juridische bronnen zouden we graag de collectie wat meer stofferen. De laatste twee jaar kon, dank zij giften van onder meer de FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg en de FOD Sociale Zekerheid, de collectie in belangrijke mate worden verrijkt, maar niet alle reeksen zijn volledig en bepaalde basiswerken waar bij de lezers vraag naar is, ontbreken. Dat is het geval voor het *Journal des Tribunaux*, waarvan de collectie voor de tweede helft van de jaren 1940 onvolledig is. Ook wetboeken uit de periode 1918-1950, of de *Pasinomie* of *Pasicrisie* vormen lacunes in de collectie. Als u juridische of andere publicaties wenst te schenken kan u contact opnemen met [alain.colignon@cegesoma.be](mailto:alain.colignon@cegesoma.be) of [dirk.luyten@cegesoma.be](mailto:dirk.luyten@cegesoma.be).

**Dirk Luyten**

## OPROEP VOOR FOTO'S OVER DE EERSTE WERELDOORLOG

2014 zal in het teken staan van de honderdste verjaardag van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Naar aanleiding daarvan zijn nu reeds talrijke herdenkingsplechtigheden, historische retrospectieven en projecten voor toeristische sites met restanten van de oorlog geprogrammeerd. Het SOMA zal zich uiteraard bij dat elan aansluiten. We komen er meer uitgebreid in onze volgende nummers van het *Berichtenblad* op terug. Het lijkt ons echter belangrijk om van deze mediabelangstelling te profiteren om nu reeds een oproep te lanceren voor het behoud en bescherming, door het SOMA, van foto's uit die periode die zich nog bij particulieren bevinden.

Sinds meerdere jaren heeft het SOMA zijn onderzoeksterrein uitgebreid tot de grote conflicten en breukmomenten van de twintigste eeuw, zowel politiek, sociaal als cultureel. De Eerste Wereldoorlog is een sleutelperiode in de Belgische en Europese geschiedenis. Hij hoort dus deel uit te maken van de cruciale thema's van deze nieuwe oriëntatie. Het SOMA heeft trouwens reeds meerdere onderzoeksprojecten over deze periode geleid. Benoît Majerus en Toon Vrints werkten sinds 2001 over het thema 'Geweld, criminaliteit en oorlog, een vergelijkende studie over de twee wereldconflicten'. Dat onderzoek leidde tot twee proefschriften : dat van Majerus

over de Brusselse politie tijdens de twee wereldoorlogen en dat van Vrints over het geweld in Antwerpen tijdens de eerste helft van de 20<sup>ste</sup> eeuw, met bijzondere aandacht voor de twee wereldconflicten.

Daarna analyseerden achtereenvolgens Emmanuel Debruyne en Rik Verwaest de invloed van de oorlogservaringen op de positie van België op het vlak van het humanitair recht en het oorlogsrecht in de twintigste eeuw. Ook de Duitse navorser Christian Westerhoff kwam in het SOMA onderzoek doen over de Duitse arbeidsmarktpolitiek tijdens de Eerste Wereldoorlog, in het bijzonder over de verplicht tewerkgestelden uit Oost-Europa en het Russische Keizerrijk. En Melanie Bost beëindigt momenteel een proefschrift over de invloed van de Grote Oorlog op het Belgisch gerechtelijk systeem in het kader van de Interuniversitaire Attractiepool 'Justitie en Samenleving : socio-politieke geschiedenis van de Belgische Justitie (1795-2005)'. Deze verschillende projecten lieten het SOMA niet alleen toe wetenschappelijke expertise te verwerven, maar ook om zijn collecties over die periode uit te breiden.

Het op het SOMA bewaarde fotomateriaal over de Eerste Wereldoorlog is grotendeels van particuliere herkomst. Het merendeel van de documenten gaan over de militaire aspecten van de oorlog. Het hoofdbestand 'Eerste Wereldoorlog' bevat bijvoorbeeld foto's over de Belgische luchtmacht en artillerie, de Franse cavalerie, de



verschillende slagvelden enz. De collectie De Bremaecker en het bestand Blondeel vervolledigen dit panorama door foto's van achter het front : Oostkerke, Ramskapelle, Veurne, Lampernisse enz. Hoewel minder omvangrijk, laten sommige collecties ons eveneens toe politieke, sociale en economische aspecten van de oorlog te behandelen. Zo illustreren de 475 foto's van Janine Binon het leven van verpleegsters en het dagelijks bestaan in het hospitaal *L'Océan* in De Panne. Het SOMA bewaart eveneens een belangrijk aantal postkaarten die de Grote oorlog evoceren. Vermelden we ondermeer de collecties Jacques De Vrient-Mores Roza, Pascalle Van Dinter en Thiebault.

Met het oog op de nakende grote herdenkingsplechtigheden in 2014

wenst het SOMA zijn fotocollecties over de Eerste Wereldoorlog te vervolledigen en zo de vernietiging en het in de vergetelheid geraken van kostbare bronnen te verhinderen. Indien u over familiedocumenten beschikt die ons kunnen interesseren, kan u contact opnemen met onze verantwoordelijke 'Beeld en geluid', Florence Gillet (florence.gillet@cegesoma.be of 02.556.92.53). U vertrouwt ons uw foto's voor een korte periode toe, zodat wij ze kunnen digitaliseren, en u ontvangt ze vervolgens terug met een digitale kopie op cd. Dat alles laat ons toe de bewaring van de foto's voor de komende generaties te verzekeren.

**Florence Gillet**

Eerste Wereldoorlog,  
achter het front, traject  
Noordschoote – Het Sas,  
1ste linie.  
(SOMA. collectie Michel De  
Bremaecker, nr. 144809)

# AANWINSTEN VAN HET ARCHIEF

## Tussen verzet en Congo

Het belangrijke archiefnieuws is dat nu alle archiefinventarissen en lijsten van het *SOMA online* kunnen geconsulteerd worden, hetzij als pdf-document gekoppeld aan de archiefbeschrijvingen, hetzij in de archiefboom (bestanden aangeduid met een '+' openklikken). Beiden zijn terug te vinden via de online catalogus op [www.cegesoma.be](http://www.cegesoma.be).

Ondertussen liepen de aanwinsten natuurlijk verder. De afgelopen maanden werd vooral verzetsarchief uit de naoorlogse periode verworven.

Het Geheim Leger van Blankenberge legde het deelarchief uit de bevrijdingsperiode neer van zijn lokale politieke inlichtingendienst over collaborateurs (AA 2251). Het gaat om inlichtingen die gebruikt werden voor het aanleggen van dossiers over zogenaamde incivieken. Daarbij bestonden er goede banden met de inlichtings- en actiedienst "b.b.-zig". Dit archief werpt een licht op wat men in een Westvlaamse kustgemeente als collaboratie aanzag en op het gebruik van de ingewonnen informatie in het kader van de repressie. De documenten zijn slechts raadpleegbaar mits toelating.

Via de familie van Tine Pletsier-De Groot ontvingen wij (het spijtig genoeg onvolledige) persoonlijke archief van de vrouw die in de naoorlogse periode als nationaal vereffenaar (beter bekend als "liquidateur") het gezicht was van het Onafhankelijkheidsfront 1940/1944, de anticommunistische afsplitsing van

het 'oorlogs-Onafhankelijkheidsfront' (AA 2253). Tien archiefdozen correspondentie, nota's, formulieren en lijsten documenteren niet alleen het reilen en zeilen van het naoorlogse OF 40/44, maar ook een aantal aspecten van de politieke gevangenen in de naoorlogse periode en ten slotte de specifieke verzetsgroep 'Rita' waarvan Tine Pletsier deel uitmaakte.

De dochter van Julien Cortvriendt vertrouwde ons diens deelarchief toe dat toegespitst is op de Westvlaamse Gewapende Partizanen tijdens de bevrijdingsperiode. Ook hier komt de repressie aan bod (AA 2258). Verder kwamen de laatste archiefclassieurs toe van het volumineuze bestand Nationale Federatie van Weggevoerden en Werkweigeraars. Zodoende berust dit archief nu volledig bij het *SOMA* (AA 22621). En met als archiefvormer Dr. De Laet, secretaris-generaal van Volksgezondheid na 1945, beschikken wij momenteel over twee classieurs met rapporten van de Belgische Commissie voor Oorlogsmisdaden betreffende de medische aspecten van gevangenschap en overlijden in de concentratiekampen (AA 2255). Te signaleren valt ook een klein familiearchief met een honderdtal brieven van een gemobiliseerd militair aan zijn vrouw (1939-1940) en van zijn broer als verplicht tewerkgestelde (AA 2260). Een en ander past dus zeker in de thematiek 'dagelijks leven'.

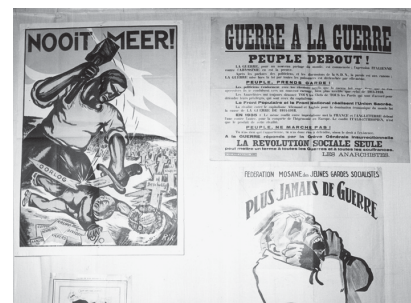
Zoals gewoonlijk kwamen bij de acquisities niet enkel de Tweede Wereldoorlog en

zijn gevolgen aan bod. Ook de Eerste Wereldoorlog kwam weer in beeld, ditmaal met een persoonlijk dossier over een Belgische inlichtingsagent voor de geallieerden, Oscar Lelarge, dat in 1920 gevormd werd door de geschiedeniscommissie van de zogenoemde *Services Patriotiques en territoire occupé* (AA 2256). Eveneens waren er opnieuw enkele aanwinsten over de onafhankelijkheidsperiode van Congo. Een klein maar interessant geheel wordt gevormd door een dossier Max Bastin, oud-ambtenaar van Inforcongo, over de functionering tijdens de onafhankelijkheidsperiode en de liquidatie van de informatie- en pr-dienst voor Belgisch Congo en Ruanda-Urundi (AA 2259). Een merkwaardig document is het luchtvaartregister van het vliegveld van Kolwezi met alle aankomsten en vertrekken van vliegtuigen van 1959 tot 1961 (AA 2262).

Qua onderzoeksarchieven registreerde het SOMA opnieuw belangrijke aanwinsten. Na voorgaande giften is nu het volledige onderzoeksarchief van Walter Verstraeten betreffende pilotenhulp, *escape* en verzet in Klein-Brabant in oorspronkelijke en gedigitaliseerde vorm aanwezig op het SOMA (AA 2245). Gespreid over negen archiefdozen vindt men de haast volledige documentatie - zowel historische stukken - verslagen, correspondentie - als latere verwerking van gegevens - betreffende de pilotenhulp als specifieke vorm van verzet. Dit documentair archief is ook online raadpleegbaar op de website van het Centrum. Tevens verwierven wij het uitgebreide onderzoeksarchief van Rudi Van Doorslaer dat betrekking heeft op zijn historische research sinds 1970 (AA 2252). De zwaartepunten zijn arbeidersbeweging en communisme in België tussen beide

wereldoorlogen, de Jodenvereniging in België, de politie en het verzet tijdens de bezetting en de moord op Julien Lahaut. Die thematiek gaf aanleiding tot een hele reeks publicaties waarvan dus nu de onderzoeksdocumenten raadpleegbaar zijn.

Bij dit alles moet nog de acquisitie van een vijftigtal manuscripten en dagboeken vermeld worden. Zij zijn in volume veel minder belangrijk maar kwalitatief soms even interessant als ander archief van privaatrechtelijke oorsprong. Zij betreffen naast enkele andere onderwerpen vooral de Eerste Wereldoorlog aan het front en in het bezette land, de mobilisatie 1939/1940 en de achttiendaagse veldtocht en Belgisch Congo. Wijzen wij bijvoorbeeld op een lang anoniem manuscript *Mei 1940 bij de Luchtafweer* (AB 2532) en op *Journal d'une ambulancière (Motor-corps de la Croix-Rouge) pendant l'invasion allemande* uit 1940. Aangezien het door een vrouw, Paula Maingie, is geschreven, gaat hier om een vrij uitzonderlijk document (AB 2556). Andere manuscripten en dagboeken variëren van *20 Jours aux Olympiades de Berlin. Reportage* van Raymond Screvens uit 1936 (AB 2541), over *Notes relatives à la révision du statut international de la Belgique* - in 1938 samengesteld door Fernand Van Langenhove (AB 2568) - tot *Contribution à l'histoire de la lutte antimilitariste de l'entre-deux-guerres en Belgique. Correspondance, articles et conférences de Maurice Lecat*, een bronnenpublicatie uit 1995 door Albert Lecat (AB 2547).



Pacifistische affiches die in de jaren 1930 in België verspreid werden. (SOMA, collectie Jean Van Lierde, nr. 125468)

Dirk Martin

## EEN MINDER BEKEND DOCUMENTATIETIYPE DE PERSKNIPSELS

U kent het SOMA en u brengt het centrum regelmatig een bezoek, anders zou u dit *Berichtenblad* niet lezen. Tijdens uw bezoeken aan de leeszaal raadpleegt u ongetwijfeld verschillende types documenten : boeken, tijdschriften, archiefstukken, foto's en geluidsarchieven. Maar hebt u al kennigemaakt met onze collectie persknipsels ?

Enkele voorbeelden van wat deze collectie te bieden heeft : meer dan 5000 biografische dossiers over personen, Belgen en niet-Belgen, die betrokken waren bij de Tweede Wereldoorlog (militairen, politici, verzetslieden, collaborateurs, enz.); de door journalist en verzetsstrijder William Ugeux geschreven en verzamelde artikels; knipsels over de herdenkingen van de landing in Normandië, het Ardennenoffensief, de bevrijding van België en de bevrijding

van de kampen; artikels uit de Franstalige pers van 1950 over de koningskwestie en de volksraadpleging; knipsels over het Vlaams Blok/Vlaams Belang (met diverse vlugschriften en folders); aankondigingen van publicaties; een belangrijke verzameling van thematische dossiers, waarvan de getypte catalogus raadpleegbaar is aan het onthaal en in de leeszaal.

Al deze fondsen zijn in de loop der jaren organisch gegroeid. Bij de meeste knipselmappen lag het vertrekpunt bij de persknipsels die werden verzameld door een gespecialiseerd agentschap. Maar de collectie bestaat ook uit spontane schenkingen van betrokken personen of van mensen die zich voor enkele zeer specifiek thema's interesseerden. Bepaalde onderdelen van de collectie, vooral de biografische dossiers, worden regelmatig geactualiseerd. Alle persknipselmappen zijn gecatalogiseerd en dus consulteerbaar

via onze *online* catalogus Pallas (zoeken via 'Persknipsels').

William Ugeux (links) in Londen tijdens de Tweede Wereldoorlog, samen met twee andere leiders van de inlichtingendienst Zéro : Fernand Kerkhofs (midden) en Albert Hachez (rechts). (SOMA, archief Léo Lejeune, nr. 32159)



Mania  
Kozyreff

# DE VRIJWILLIGERS : EEN WERK VOOR OUD EN JONG

Als waardevolle krachten voor de afdeling Documentatie onderscheiden de vrijwilligers zich in het bijzonder van de andere leden van de SOMA-equipe door een steeds rijkere mix tussen enerzijds de ervaring en stabiliteit van de oudsten en anderzijds het vuur en de inventiviteit van de jongsten. Dit jaar werd trouwens gekenmerkt door de komst van 'nieuw bloed' onder de jongeren. Deze tendens werd nog versterkt door de hulp van meerdere stagiairs.

Is het nog nodig om de oudsten voor te stellen die doorheen de jaren de steunpilaren van het SOMA zijn geworden ? Nochtans lijkt het ons nuttig het inventariseringswerk van de foto's van het fonds van het collaborerende persagentschap Siphon in herinnering te brengen. Sinds jaren wordt dit meticulous verricht door Gilbert Waeyenbergh. Zonder hem zou het eenvoudigweg onmogelijk zijn geweest op een geordende wijze een groot deel van onze fototheek op onze site [www.cegesoma.be](http://www.cegesoma.be) te tonen. Dit jaar, 2011, gaat hij verder met de klassering van foto's van het oostfront.

Manya Kozyreff is iets minder lang in ons midden. Maar ook zij heeft in die jaren een enorm en al even precies werk verricht. Als ervaren bibliothecaresse heeft zij een groot deel van de beschrijvingen van de publicaties die op onze site staan ('online catalogus', Pallas) doorgenomen

en gecorrigeerd. Dat laatste was lang geen nodeloos werk. Manya Kozyreff heeft bovendien de klassering van de persknipsels hervat en bijgewerkt, een werk dat vroeger door de betreurde Francis Liégeois werd gedaan.

Een andere spilfiguur van de equipe, Pierre Brolet, zet trouw zijn werk verder in de afdeling Archieven, waar hij de ordening van de archieven verifieert. Bruno Picard van zijn kant werkte de inventarisatie van de VHS-cassettes (videocassettes) betreffende de getuigenissen van teruggekeerden uit de concentratiekampen af.

Bij de jongeren vervoegde in januari 2011 Razvan Nedelcu de groep. Hij is licentiaat in de geschiedenis van de universiteit van Boekarest en bereidt momenteel aan de ULB een *master* in de geschiedenis voor over radio *Free Europe* en de repressie tijdens de laatste jaren van het Roemeens communisme. Hij stelt een gedetailleerde lijst op van de in het SOMA op microfilm bewaarde archieven van de vooraanstaande Belgische diplomaat Fernand Vanlangenhove.

Een andere jonge nieuweling, Romain Roland, wenste na zijn *master* in de geschiedenis over het verzet in België tijdens de Eerste Wereldoorlog op het SOMA te werken. Hij heeft zich dan ook sinds februari 2011 toegelegd op de inventarisatie van de archieven Marcel Bassleer die betrekking hebben op de

Mania Kozyreff levert al een aantal jaar haar gewaardeerde medewerking aan de subsector Bibliotheek.



gewezen politieke gevangenen na de Tweede Wereldoorlog.

Nicolas Theunissen tenslotte is een jonge licentiaat in de cultuurwetenschappen die zijn eindwerk wijdde aan de Belgische animatiefilm tijdens de Tweede Wereldoorlog. Sinds juni 2011 werkt hij aan de realisatie van een nauwkeurige inventaris van de meer dan 1.200 klankcassettes die in de jaren 1980 en 1990 opgenomen werden en getuigenissen bevatten over de Tweede Wereldoorlog in Waals Brabant, Henegouwen en Namen.

Bij dat collectief van jongeren hebben zich nog vier stagiairs gevoegd. Zo heeft in de periode herfst 2010-lente 2011 Mirjam Van Keulen, zich uitgesloofd voor het opstellen van een ontwerpinventaris

betreffende de overtuigingsstukken en 'IG's' (*Instructions Générales*) van het Auditoraat-Generaal. Dat deed ze in het kader van haar opleiding als bibliothecaris-documentalist aan de hogeschool Paul-Henri Spaak. In dezelfde periode maakte Lieselot Cornelis een inventaris van de archieven van de reeks historische uitzendingen van de BRT over de Tweede Wereldoorlog. Zij deed het in het kader van haar studies archivistiek aan de vub. In de loop van het eerste semester van 2011 stelde Vincent Bauduin, student bibliotheekwetenschappen, een handleiding op om de affiches in te voeren die zich in het onderdeel fototheek van Pallas bevinden, terwijl Mélodie Champeroux, studente kunstgeschiedenis, zich toelegde op de beschrijving van diezelfde affiches.

**Fabrice Maerten**





## Haast 200 !

Sinds het verschijnen van het laatste nummer van het Berichtenblad van het SOMA, is de vzw nog gegroeid en telt ze momenteel 199 leden. De aandacht voor het onderwerp en de behandelde periode houdt niet op, integendeel, zeker niet gezien de actualiteit van de laatste maanden.

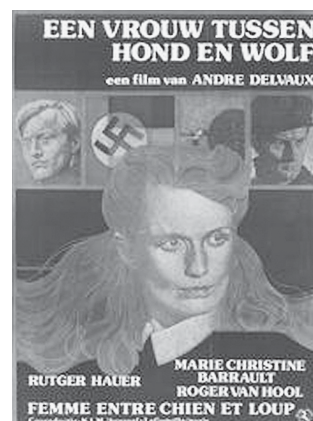
Bijzonder te vermelden onder de bijeenkomsten sinds einde 2010 zijn volgende activiteiten, die alle een aanzienlijk publiek konden bekoren :

Op 18 november 2010, na de voorstelling van een VRT-documentaire over de moord op Julien Lahaut, stelden Rudi Van Doorslaer en Etienne Verhoeyen op het SOMA de heruitgave van hun boek over dit onderwerp voor (De moord op Julien Lahaut, Antwerpen, Meulenhoff / Manteau, 2010, 310 p., verkrijgbaar bij het SOMA aan 16 euro; eveneens in Franse vertaling, uitgave La Renaissance du Livre) . Bij de avondvoorstelling was europarlementariër Veronique De Keyser aanwezig. Ze had een giftencampagne gedaan om een onderzoeksproject over de omstandigheden van de moord (opdrachtgevers en motieven) te financieren. Het talrijk opgekomen publiek had daarna de gelegenheid om aan beide auteurs vragen te stellen. Sindsdien is het project, dat ook de steun heeft gekregen van de Franse Gemeenschap, op het SOMA van start kunnen gaan.

Midden december ging Adolphe Nysenholc, specialist inzake André Delvaux en auteur van het eerste Belgische proefschrift over film, op zijn beurt op een uitnodiging van de vzw in. Hij kwam in de Cinematek de film van Delvaux, Een vrouw tussen hond en wolf (1979), voorstellen. Na de vertoning volgde een debat met als moderator Fabrice Maerten, specialist van het verzet in België tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Op 31 maart van dit jaar hadden de Vrienden de gelegenheid om in de Sint-Pietersabdij de tijdelijke, drietalige tentoonstelling 'Gekleurd verleden. Familie in oorlog' te bezoeken. Het bezoek werd ingeleid door Martine Van Asch, die als historica verbonden is aan het museum. Daarop volgde een lunchdebat met Bruno De Wever, professor aan de Universiteit Gent en directeur van het Instituut

De poster van de film *Een vrouw tussen hond en wolf* van André Delvaux, die op 13 december 2010 door de vzw vertoond werd in de Cinematek.



*voor Publieksgeschiedenis. Deze reis in het verleden was bijzonder didactisch. Hij riep talrijke reflecties op en liet toe om een regio en haar bewoners beter te leren kennen in hun diversiteit en in de keuzes die ze toen maakten.*



Zoals uit de foto blijkt, kan de voorstelling van het boek 'Steden in oorlog. Antwerpen 1940-1945' op veel belangstelling rekenen bij de leden van de vzw 'Vrienden van het SOMA'.

*waren genomen. De goed gevulde zaal toonde zich zeer geïnteresseerd. De talrijke pertinente vragen werden door beide auteurs tot in detail beantwoord.*

*Voor meer inlichtingen over de vzw kunt u secretaris-generaal Isabelle Ponteville contacteren (02.556.92.09), of op onze website ([www.cegesoma.be](http://www.cegesoma.be)) de rubriek 'Vrienden van het SOMA' raadplegen.*

**Isabelle Ponteville**



België - Belgique  
P.B. - P.P.  
1070 Brussel 7  
BC 11568

